

Izvori učenja u Građanskom odgoju i obrazovanju

Vučina, Antonela

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:971456>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ANTONELA VUČINA

IZVORI UČENJA U GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Diplomski rad

Pula, srpanj, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ANTONELA VUČINA

IZVORI UČENJA U GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Diplomski rad

JMBAG: 0303055560, redoviti student

Studijski smjer: Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Predmet: Programiranje rada razrednika

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Pedagogija

Znanstvena grana: Opća pedagogija

Mentor: doc. dr. sc. Marina Diković

Pula, srpanj, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Antonela Vučina, kandidat za magistra _____ ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Antonela Vučina, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Izvori učenja u građanskom odgoju i obrazovanju, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Građanski odgoj i obrazovanje u Europi i svijetu	3
3. Tijek uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj.....	6
4. Sadržaj Građanskog odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske danas.....	14
5. Metode i pristupi Građanskom odgoju i obrazovanju	16
6. Osposobljavanje učitelja za provođenje Građanskog odgoja i obrazovanja.....	20
7. Analiza udžbenika iz prirode i društva za 1. i 2. razred	22
8. Sat razrednika – radionice za 1. i 2. razred.....	43
8.1. Radionica za prvi razred.....	43
8.2. Radionica za drugi razred.....	48
9. Zaključak	52
Literatura	54
Popis slika:	56
Popis tablica:	56
Sažetak.....	57
Abstract	57

1. Uvod

Današnje društvo svakodnevno se susreće s nizom potreba i novonastalih pitanja na koja stručnjaci neprekidno traže zadovoljavajuće odgovore. Zahvaljujući tome danas se razvija niz odgojno-obrazovnih mjera i programa kojima se nastoje promovirati ideje o ljudskim pravima i ljudskim slobodama te se uspostavljaju ideje o demokratskom građanstvu (Kovačević-Rukavina, 2013). Građanski odgoj i obrazovanje predstavlja međupredmetnu temu čija je svrha osnažiti i osposobiti učenike za učinkovito i aktivno obavljanje njihovih građanskih uloga. Ta međupredmetna tema učenicima omogućava snalaženje u društvu u kojem žive, povećava pouzdanje u njihove vlastite snage i kompetencije u pronalaženje odgovora i mogućih rješenja za aktualne društvene izazove. Građanska kompetencija uključuje građansko znanje, vještine i stavove, a stjecanjem navedenog učenici bivaju osposobljeni za uspješno sudjelovanje u životu njihove demokratske zajednice (Spajić-Vrkaš, 2015).

Cilj ovog diplomskog rada je analizirati i usporediti izvore učenja u Građanskom odgoju i obrazovanju. Rad se sastoji od pet glavnih dijelova, uvoda unutar kojeg se definira što je to Građanski odgoj i obrazovanje, razrade koja se sastoji od pet poglavlja unutar kojih se osvrće na razvoj i prošlost Građanskog odgoja i obrazovanja, zatim na Građanski odgoj i obrazovanje u Europi i svijetu, gdje se između ostalog pojašnjavaju dobiveni rezultati istraživanja o praćenju razvoja Građanskog odgoja i obrazovanja u Europi. Zatim se osvrće na metode i pristupe u Građanskom odgoju i obrazovanju, sažima se osnovni sadržaj Građanskog odgoja i obrazovanja u nacionalnom kurikulumu te naposljetku daje pregled na temu osposobljavanja učitelja za provođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u školama. Nakon teorijskog dijela slijedi analiza udžbenika iz Prirode i društva za 1. i 2. razred osnovne škole i radionice za sat razrednika za 1. i 2. razred osnovne škole, na kraju je zaključak, u kojemu se rezimira i daje osvrt na ciljeve postavljene u radu.

Ovaj diplomski rad rezultat je proučavanja kako strane tako i domaće literature iz područja izvora učenja u Građanskom odgoju i obrazovanju u Europi i Hrvatskoj, rezultat je proučavanja primjera dobre prakse, rezultata provedenih istraživanja dobivenih korištenjem raznih znanstvenih knjiga, članaka, publikacija i internetskih stranica. Pri izradi rada korištene su metode analize, metoda sinteze i metoda deskripcije.

Promjene kroz koje danas prolaze odgojno-obrazovni sustavi u svijetu iznimno su složene, razlog tomu su dva međusobno povezana procesa koji uključuju uspostavu globalnog tržišta koje je utemeljeno na proizvodnji globalno konkurentnih znanja i tehnologija, te širenje kulturno heterogenih demokratskih društava uređenih na načelima ravnopravnosti, vladavine prava i ljudskih prava. Kako bi se što uspješnije prilagodilo zadanim promjenama odgojno-obrazovni sustav napušta svoje dosadašnje načelo učenja radi stjecanja znanja utemeljenog isključivo na činjenicama i okreće se ka načelu učenja i poučavanja radi stjecanja primjenjivog i transformacijskog znanja koji su okrenuti ka inovacijama i stalnom nadograđivanju kako bi se prilagodili svakodnevnim ubrzanim promjenama u društvu. Temelj navedenih promjena počiva na kompetencijama samih građana (Agencija za odgoj i obrazovanje, 2012). Kompetencije kao pojam obuhvaćaju odgoj, obrazovanje, izobrazbu i usavršavanje sa svrhom ispunjavanja potreba pojedinca, društvene zajednice i potreba tržišta (NN 10/2019). Za razvoj građanske kompetencije nije dovoljno da učenici samo poznaju ljudska prava, političke koncepte i procese, već im je potrebno omogućiti prakticiranje demokratskih načela unutar školskoga života i društvene zajednice. Demokratizacija škole i demokratsko školsko ozračje stupac su pretpostavke usklađenosti demokratskih vrijednosti kojima se učenici poučavaju. Uspjeh poučavanja Građanskoga odgoja i obrazovanja ovisi o tome hoće li učenici u njemu pronaći svoj vlastiti interes i mogućnost samoostvarenja (NN 10/2019). U središtu Građanskog odgoja i obrazovanja nalazi se učenje traženjem, analizom i vrednovanjem informacija. Odgajati djecu i obrazovati ih za građanstvo znači pridavati jednaku važnost znanju, vrijednostima i stavovima kao i sposobnostima djelovanja i sudjelovanja u demokratskome društvu (NN 10/2019).

2. Građanski odgoj i obrazovanje u Europi i svijetu

Građanski odgoj i obrazovanje danas postaje vrlo bitan dio sveobuhvatnog i uravnoteženog odgojno-obrazovnog procesa. On nije karakterističan samo za države članice Europske unije i države koje pristupaju članstvu, nego i za druge europske države. Građanski odgoj i obrazovanje po svojoj važnosti prestižu socijalni i politički deficit. Naime, sve manja je zainteresiranost građana za sudjelovanje u javnom i političkom životu. Primjer tomu je sve manji odaziv građana na lokalne, nacionalne ili izbore na europskoj razini te opadanje građana povjerenja u demokratske institucije (Klemenčić, 2007). Europske zemlje nastoje provesti Građanski odgoj i obrazovanje u odgojno-obrazovnom sustavu kroz tri osnovne razine. Prva razina uključuje nastavni plan i program za predmet, druga razina je razina kurikuluma za cjelokupno djelovanje škole, a treća razina je međupredmetno povezivanje gdje se povezuju nastavne teme i sadržaji iz različitih nastavnih predmeta. S pozicije kurikuluma postoje različiti pristupi Građanskom odgoju i obrazovanju koji se međusobno povezuju. U Belgiji i Rumunjskoj Građanski je odgoj i obrazovanje samostalan predmet na razini primarnog obrazovanja dok je u Portugalu, Švedskoj, Grčkoj i Estoniji integriran u druge nastavne predmete ili je pak prisutan kao kurikularna tema koja se nalazi unutar nastavnog programa drugih predmeta (Klemenčić, 2007). Kao samostalno organiziran predmet Građanski je odgoj i obrazovanje češće organiziran na razini sekundarnog obrazovanja, ali i tada se najčešće integrira u druge nastavne predmete. Države Europske unije imaju tri glavne, međusobno povezane, kategorije ciljeva Građanskog odgoja i obrazovanja. Prva kategorija ciljeva odnosi se na političku pismenost i njen razvoj u učenika te se povezuje s formalnim stjecanjem znanja. Upoznavanje učenika s demokracijom i teorijom ljudskih prava, pojašnjavanje djelovanja političkih i javnih institucija i poučavanje boljem razumijevanju učenika kulturne i povi jesne različitosti. Druga kategorija ciljeva ima za zadaću razviti kritičko mišljenje kod učenika te razvoj osobnih vrijednosti i stajališta koje su potrebne budućem aktivnom i odgovornom građaninu, ona zahtjeva od učenika da se uključe na razini mišljenja i stajališta. Učenici uče kako poštovati sebe i druge, kako na miran način riješiti sukobe, kako doprinijeti razvoju zajednice i tome slično. Treća kategorija ciljeva odnosi se na poticanje učenika da aktivno sudjeluju u životu i razvoju škole, lokalne zajednice, te da steknu vještine za provođenje aktivnog i odgovornog stvaranja u političkom i javnom životu. Prema Klemenčić (2007) u toj kategoriji

očekuju se poticaji i pripremljenost učenika da se aktivno uključe u politički, društveni i kulturni život svoje zajednice. Većina država Europske unije sadrži sve tri kategorije ciljeva, no razlikuju se po tome što različito pripisuju veće značenje različitim kategorijama ciljeva. Primjerice u Finskoj je Građanski odgoj i obrazovanje naglašen kroz cilj participacije, a ne kroz političku pismenost dok je u Njemačkoj obrnuto. Prema sadržaju nastavnog predmeta Građanskog odgoja i obrazovanja sve zemlje su usredotočene na zajedničku točku, pa se tako na početku njegova provođenja baziraju prvenstveno na pojedinca, a kasnije na zajedničke stvari. Države se razlikuju i po pitanju sadržajnog aspekta, pa tako Finska kao posebnu vrijednost u Građanskom odgoju i obrazovanju ističe rad dok Grčka primjerice ističe utjecaj okoline i sredine u kojoj se učenik nalazi (Klemenčić, 2007).

Interes istraživača za komparativna istraživanja o postignuću učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju pojavio se osamdesetih godina zbog krize demokratskih sustava koja je bila povezane sa slabom aktivnošću i uključenosti mladih u politiku, te se iz tog razloga tražio učinkovit model demokratske obnove, nove teorijske spoznaje o ulozi koju politička kultura građana ima u razvoju demokracije, obveze koje su države članice međunarodnih organizacija preuzele kako bi zaštitile ljudska prava svojih građana i propusti formalnog odgoja i obrazovanja u pripremi učenika za životne izazove. Na samom početku takva su istraživanja bila ograničena na nekoliko liberalnih zemalja u kojima su se učenici učili osnovama demokracije (Kovačić i Horvat, 2016). Europska komisija 2004. godine zadužuje mrežu Eurydice za prikupljanje podataka o uvođenju, modelima provedbe i ishodima Građanskog odgoja i obrazovanja u zemljama članicama. Cilj te provedbe bio je utvrditi poučavaju li se, na koji način i koliko uspješno učenici o demokraciji, pravima i dužnostima, te da li aktivno sudjeluju u stvaranju zajednice. Prikupljanje podataka raspoređeno je u pet kategorija. Prva kategorija sadržavala je ciljeve, kurikulum, pristupe i organizaciju Građanskog odgoja i obrazovanja, druga sudjelovanje učenika i roditelja u upravljanju školom, treća kategorija uključuje školsku kulturu i sudjelovanje učenika u zajednici, četvrta se bazira na ocjenjivanju učenika i vrednovanju rada škola, a posljednja peta osvrće se na usavršavanje i potporu nastavnicima i ravnateljima. U prvom istraživanju koje se provelo 2004. i 2005. godine sudjelovalo je 30 zemalja, dok se u drugom, provedenom 2010./2011. uključuje 37 zemalja među kojima je i Hrvatska. Ta istraživanja omogućila su empirijska saznanja o stanju i promjenama u

Građanskom odgoju i obrazovanju što se danas koristi kao unaprjeđenje europskih i nacionalnih politika po pitanju uvođenja i provođenja Građanskog odgoja i obrazovanja (Kovačić i Horvat, 2016). Većina europskih zemalja pokazuje određene slabosti po pitanju Građanskog odgoja i obrazovanja, njegovog uvođenja i provedbe, no najizraženije slabosti su u zemljama Jugoistočne Europe. Razlog tome je nepovezanost nacionalnih politika i praksi u Građanskom odgoju i obrazovanju što rezultira izostankom strategija i programa koji rješavaju pitanje odgoja i obrazovanja i usavršavanja učitelja koji bi trebali provoditi Građanski odgoj i obrazovanje u školama. Za razliku od većine europskih zemalja koje uviđaju sve veću i bitniju ulogu Građanskog odgoja i obrazovanja za osnaživanje građana kao ključnih za osnaživanje demokracije, zemlje Jugoistočne Europe tu ulogu i potencijal učenja građanstva i dalje ne prepoznaju i ne iskorištavaju na valjan način (Kovačić i Horvat, 2016).

Međunarodna istraživanja o Građanskom odgoju i obrazovanju imaju veliki doprinos na području unaprjeđenja demokratskih procesa, aktivne politike i uključivanja građana na sudjelovanje. Najveći svjetski projekt na području Građanskog odgoja i obrazovanja, ICCS (eng. *International Civic and Citizenship Education Study*), počeo je svoje drugo međunarodno istraživanje o Građanskom odgoju i obrazovanju koje se djelomično temelji na prethodnom istraživanju Međunarodnog udruženja za istraživanje učinaka obrazovanja i time želi produbiti razumijevanje o Građanskom odgoju i obrazovanju koje se odvija u različitim kontekstima. Ciljana skupina istraživanja su učenici koji se obrazuju 8 godina, a ciljevi istraživanja su proučavanje načina pripreme mladih za preuzimanje građanskih uloga. Istraživanje prikuplja podatke o postignutoj razini razumijevanja i kompetencija u Građanskom odgoju i obrazovanju na način da će uz pomoć anketa za učenike i učitelje prikupiti informacije o poučavanju i praksama razrednog upravljanja, školskim politikama i tome slično. Ankete se dijele na sadržajni dio, kognitivni i afektivni dio, a tome će se pridodati i regionalni dio koji će zahvatiti interkulturalnu kompetenciju, identitet i učenje stranih jezika (Klemenčić, 2007). Pozornost koja je posvećena Građanskom odgoju i obrazovanju u okviru država članica Europske unije, nevladinih, međuvladinih i drugih međunarodnih i nacionalnih organizacija sve je veća i upućuje na važnost koja se pripisuje Građanskom odgoju i obrazovanju naročito pri poticanju aktivnog sudjelovanja građana u društvenoj, političkoj i kulturnoj zajednici.

3. Tijek uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj

Republika Hrvatska članica je Vijeća Europe, ali je isto tako i potpisnica brojnih konvencija koje se odnose na zaštitu ljudskih prava i temeljnih ljudskih sloboda, te je dužna uvesti u svoj odgojno-obrazovni sustav odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo. U Hrvatskoj se odgojno-obrazovni program čija je svrha promicanje ideje ljudskog dostojanstva, ljudskih prava, jednakosti i odgovornosti naziva Građanski odgoj i obrazovanje (Spajić-Vrkaš i sur., 2004). Osnova za provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja nalazi se u Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 07/17) koji navodi u članku 4. kako je jedan od pet glavnih ciljeva odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama „odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva.“¹ Razvoj Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj promatra se kroz kronološki poredane elemente koji uključuju praćenje relevantnih dokumenata, strategija i istraživanja u navedenom području. Godine 1999. donesen je prvi dokument na nacionalnoj razini s ciljem sustavne provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja pod nazivom *Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo* (Spajić- Vrkaš i sur. 2004). Kako bi se program počeo provoditi, zainteresirane škole započele su provedbu projekta pod nazivom *Projekt građanin* koji je poticao učenike da ostvare pozitivne promjene unutar svojih zajednica. Projekt su provodile samo one škole u kojima su radili učitelji sa izraženim interesom na ovu temu, razlog tomu je bio nedostatak strategije sustavne provedbe. U okviru aktivnosti projekta zainteresirani učenici i razredi, pod vodstvom učitelja nastoje pratiti propisane korake kako bi ostvarili cilj ostvarenja pozitivne promjene u zajednici. Koraci koji su se tada slijedili obuhvaćali su uočavanje problema javne politike u zajednici, odabir problema za istraživanje unutar razreda, prikupljanje podataka o problemu koji će razred istraživati, izradu razrednog portfelja, njegovo predstavljanje te osvrt na iskustvo tokom učenja. Najbolji projekti svake godine su bili predstavljeni na županijskim i nacionalnim smotrama

¹ Posjećeno na mrežnoj stranici 17.05.2019.: <http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>

projekata (Mićanović, 2007). *Projekt građanin* do 2010. godine ostaje temeljnim oblikom Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj.

Odgojno-obrazovne politike i njihov razvoj praćene su razvojem strateških dokumenata koji potiči i podržavaju provedbu tih politika. Od 1999. do 2010. donesena su tri strateška dokumenta koja u sebi spominju Građanski odgoj i obrazovanje, a to su *Nacionalni program za Rome*, *Nacionalna strategija za razvoj civilnog društva od 2006. do 2011. godine* i *Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine*. Niti jedna od navedenih strategija ne govori o specifičnom načinu uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav, već samo iskazuju važnost takvih sadržaja. U *Nacionalnom programu za Rome* iz 2002. godine, Građanski odgoj i obrazovanje se prepoznaju kao instrumenti osnaživanja prava manjina u školskom sustavu, te se navodi potreba uvođenja odgoja i obrazovanja za ljudska prava u svim odgojno-obrazovnim institucijama (Pažur, 2017). Civilni sektor također prepoznaje Građanski odgoj i obrazovanje kao važan instrument, što je vidljivo u *Nacionalnoj strategiji stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2006. do 2011.godine*, gdje se ističu potrebe njegova razvoja i provedbe na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava. Razvoj Građanskog odgoja i obrazovanja može se ostvariti obrazovne politike, financiranjem neformalnih programa i osiguravanjem edukacija na tom području te povećanjima dostupnosti informacijsko-komunikacijske tehnologije svim građanima kako bi mogli doći do potrebnih informacija. *Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine* navodi kao jedan od glavnih ciljeva upravo „uvođenje obrazovanja za ljudska prava na sve razine i u sve oblike odgoja i obrazovanja“ (Pažur, 2017).

U navedenom razdoblju do 2010. godine Građanskim odgojem i obrazovanjem u velikoj se mjeri bave organizacije civilnog društva koje aktivno rade na zagovaranju kvalitetnog uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatski odgojno-obrazovni sustav, pa su se 2009. godine okupile u GOOD inicijativu koja teži ostvarenju tog cilja. Prilikom okupljanja u inicijativu provedene su razne edukacije učitelja, stručnih suradnika i drugih sudionika civilnog društva kako bi se poboljšala postojeća provedba u školama, koja je bila vrlo neujednačena i koja je zbog nedostatka sustavne provedbe ovisila isključivo o motiviranosti pojedinih učitelja (Pažur, 2017).

Od 2011. do 2014. godine razvijaju se stručno pedagoški uvjeti za provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja. Razlog tome je da se prvi puta u strateškom odgojno-obrazovnom dokumentu izričito spominje građanska kompetencija kao jedna od osam temeljnih kompetencija koja se treba razviti kod svih učenika. Koncept osam ključnih kompetencija cjeloživotnog učenja prihvaćen je iz Europskog referentnog okvira preporučenog od strane Vijeća Europe i Europskog parlamenta (Pažur, 2017). Na temelju preporuka Europske unije, prvi strateški dokument iz područja obrazovne politike bio je *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (MZOS 2011). Zahvaljujući Europskom referentnom okviru² građanska kompetencija se uvodi kao jedna od osam temeljnih kompetencija koje je potrebno razviti kod učenika. Ta kompetencija bi se prema Nacionalnom okvirnom kurikulumu prvenstveno trebala ostvariti kroz međupredmetnu temu i interdisciplinarnu sadržaje Građanskog odgoja i obrazovanja. Značajniji elementi ove međupredmetne teme smatraju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenika i potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu. Učenike se uči da pridonose razvoju vlastitoga identiteta, boljemu upoznavanju i poštovanju drugih te se senzibiliziraju i osvješćuju za rješavanje problema na načelima demokracije, pravednosti i mirotvorstva (Pažur, 2017).

S procesom donošenja Nacionalnog okvirnog kurikuluma Vlada Republike Hrvatske istovremeno donosi *Odluku o osnivanju i zadaćama Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo*.³ Tom odlukom Nacionalni odbor za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo promiče Građanski odgoj i obrazovanje na svim obrazovnim razinama, od predškolskog odgoja i obrazovanja do sustava visokog obrazovanja, od formalnog do neformalnog obrazovanja. Nacionalni odbor za odgoj i obrazovanje ima za zadaću pratiti provedbe svih nacionalnih programa, strategija i planova koji se odnose na Građanski odgoj i obrazovanje. Nacrt kurikuluma (NOK-a) predstavljen je u lipnju 2011. godine

² Posjećeno 18.06.2019. na mrežnoj stranici: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:c11090&from=EN>

³ Posjećeno 19.06.2019. na mrežnoj stranici: https://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/III.Nacionalno-unutarnje_zakonodavstvoRH/3.Akti_Vlade%2CMinistarstava/III-3.7.Odluka_o_osnivanju_i_zadacama_Nacionalnog_odbora_za_odgoj_i_obrazovanje_za_ljudska_prava.pdf

članovima i članicama Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo te je prosljeđen učiteljima i nastavnicima, nadležnim predstavnicima vlasti, predstavnicima civilnog sektora i sveučilišnim nastavnicima na pregled i mišljenje. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS) je prihvatilo unaprijeđeni nacrt, a ministar je 6. rujna 2012. donio *Odluku o eksperimentalnoj provedbi i praćenju provedbe Kurikuluma građanskoga odgoja i obrazovanja u dvanaest osnovnih i srednjih škola, u 2012./2013. i 2013./2014. školskoj godini*. Za taj proces eksperimentalne provedbe kurikuluma odabrano je osam osnovnih i četiri srednje škole diljem Republike Hrvatske (Spajić-Vrkaš, 2014). U razdoblju koje slijedi donosi se nekoliko relevantnih strategijskih dokumenata koji predviđaju uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja kao zasebnog predmeta u nekim razredima osnovne i srednje škole te kao predmetnu temu tijekom cijelog školovanja. Struktura kurikuluma obuhvaćala je tri funkcionalne dimenzije i šest strukturnih. Građansko znanje i razumijevanje, građanske vještine i sposobnosti te građanske vrijednosti i stavovi spadale su pod domenu funkcionalnih dimenzija, dok su ljudsko-pravna dimenzija, politička, pravna, društvena, kulturološka, gospodarska i ekološka ulazile u domenu strukturnih dimenzija (Rukavina-Kovačević, 2013).

Civilno društvo svojom *Nacionalnom strategijom stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016.*⁴ godine pokušava uvesti i sustavno provoditi Građanski odgoj i obrazovanje kroz pet provedbenih aktivnosti. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske u svom *Nacionalnom programu zaštite i promicanja ljudskih prava za razdoblje od 2013. do 2016. godine* glavno područje posvećuje Građanskom odgoju i obrazovanju te teži uvođenju Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovne i srednje škole i uključivanju ovih tema u visoko obrazovanje i istraživačke djelatnosti. Ministarstvo socijalne politike i mladih prepoznaje važnost uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja za poboljšanje kvalitete života mladih, te u *Nacionalnom programu za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine* mjerom 1. 1. 1. propisuje stvaranje institucionalnih pretpostavki za razvoj građanske kompetencije kod mladih. U tom programu se izričito navodi: “2015./2016. uvesti Građanski odgoj i obrazovanje kao obvezni nastavni predmet u 8. razred osnovne škole i 1. i 2. razred srednje škole te

⁴ Posjećeno 20.06.2019. na mrežnoj stranici:

<https://udruga.gov.hr/UserDocImages/UserFiles/File/Nacionalna%20strategija%20stvaranja%20poticajnog%20okru%C5%BEenja%20za%20razvoj%20civilnog%20dru%C5%A1tva%202012-2016.pdf>

provoditi međupredmetno tijekom cijelog osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja”.⁵ U razdoblju koje slijedi Građanski odgoj i obrazovanje postaje tema na razini obrazovne politike o kojoj se raspravlja u medijima i raznim institucijama. Pozitivna promjena vidljiva je i u programima i strategijama donositelja odluka koji sve češće uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja navode kao glavnim uzročnikom razvoja građanske kompetencije kod djece i mladih građana (Pažur, 2017).

Pomak u području razvoja Građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj dogodio se 2015. i 2016. godine kada se proces razvoja Građanskog odgoja i obrazovanja uključio u procese vanjskog vrednovanja. Za takav pomak zaslužan je Nacionalni centar vanjskog vrednovanja i obrazovanja koji je postao dio međunarodnog istraživanja ICCS-a (eng. *International Children's Continence Society*). Istraživanje je osmišljeno kako bi se u različitim zemljama istražilo na koje su načine mladi ljudi spremni preuzeti ulogu građana u 21. stoljeću, pritom se istražuju učenička znanja i razumijevanje pojmova i tema vezanih uz Građanski odgoj i obrazovanje te se izvještava o njihovim vrijednostima, stavovima i ponašanjima. Hrvatska je 2014./2015. godine provela probno ispitivanje u 40 osnovnih škola na području cijele države. Glavno ispitivanje provedeno je u 178 osnovnih škola, a odnosilo se na školsku godinu 2015./2016. (Pažur, 2017). Godine 2017. Građanski je odgoj i obrazovanje dio *Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije* koja je važeći razvojni strateški dokument u području odgojno-obrazovne politike. Ova strategija ističe važnost razvoja građanskog identiteta i vidi razvoj građanskih kompetencija kao instrument za što bolju prilagodbu odgojno-obrazovnog sustava zahtjevima tržišta rada. Cjelovita kurikularna reforma u okviru svog procesa predlaže da se Građanski odgoj i obrazovanje uvrsti kao međupredmetna tema koja se temelji na sadržajima iz područja ljudskih prava i demokracije.

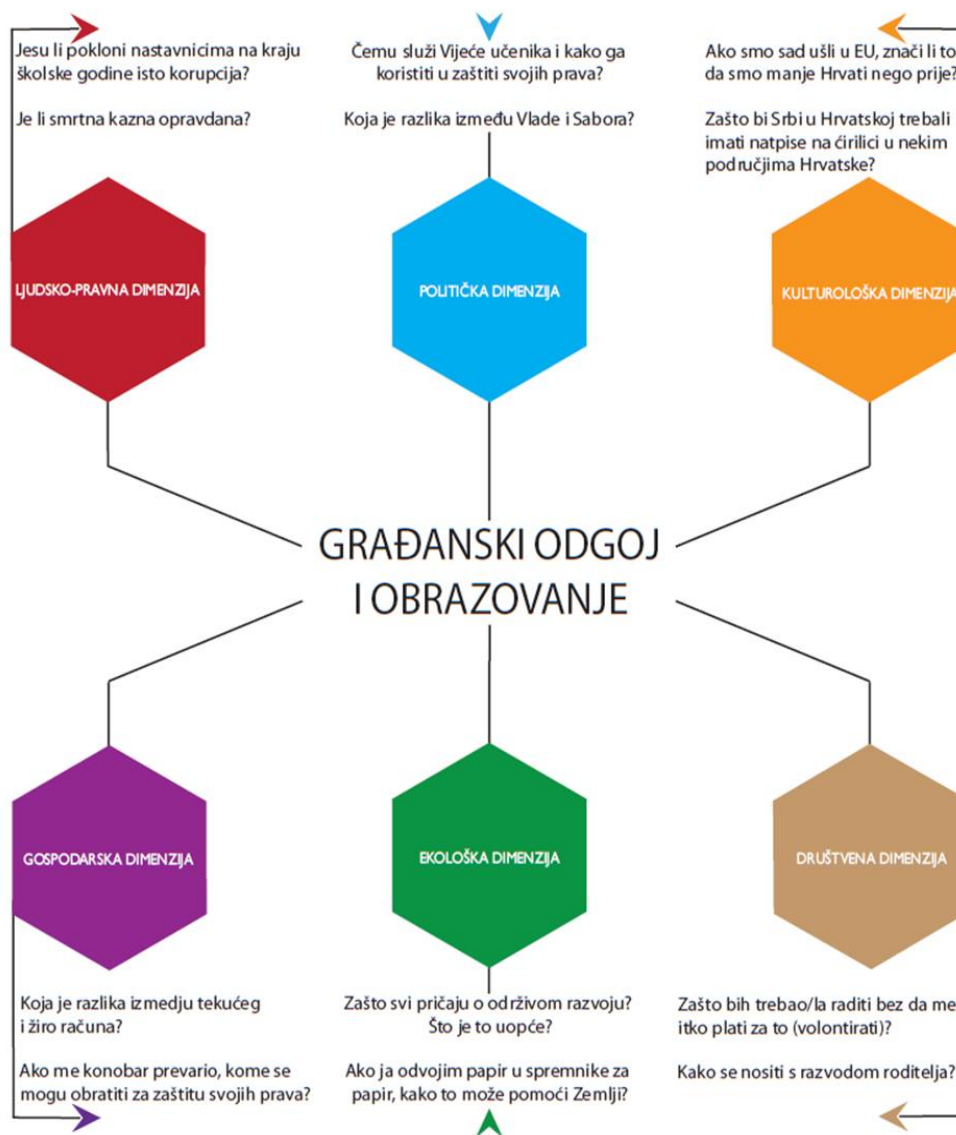
Trenutno važeći *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole* predviđa uvođenje šest strukturalnih dimenzija Građanskog odgoja i obrazovanja koje uključuju ljudsko-pravnu dimenziju, političku, kulturalnu, društvenu, gospodarsku i ekološku dimenziju.⁶ Ljudsko-pravna

⁵ Posjećeno 19.06.2019. na mrežnoj stranici: <http://www.mspm.hr/istaknute-teme/mladi-1683/nacionalni-program-za-mlade/1848>

⁶ Posjećeno 18.06.2019. na stranicama MZO: https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/program_go_os_ss.pdf

dimenzija obuhvaća ključne pojmove kao što su prava, odgovornosti i ljudska prava. Djecu se nastoji učiti o njihovim pravima i dužnostima te ravnopravnostima među spolovima, dobi i sl. Politička dimenzija obuhvaća pojmove pravila, odlučivanja i demokratske zajednice, te uči kako sudjelovati u donošenju pravila te kako stvoriti demokratsku razredu i školsku zajednicu. Međukulturna dimenzija uči što je to osobni identitet, što je to hrvatski domovinski identitet i što je to manjinski identitet. Društvena dimenzija nastoji djecu podučiti društvenim komunikacijskim vještinama, upravljanjem emocijama i timskom radu, a temelji se na pojmovima komunikacije, emocija i pravila timskog rada. Gospodarska dimenzija uči djecu kako prepoznati vlastite sposobnosti važne za uspjeh u učenju, koja su to prava potrošača i što je novac. Ekološka dimenzija obuhvaća ključne pojmove poput čistoće, zdravog okoliša, njegove zaštite i očuvanja, a djecu uči održavati prostor čistim i zbrinjavati se za otpad.⁷

⁷ Ibid.

Slika 1. Primjeri dimenzija građanskog odgoja i obrazovanja⁸

Usprkos tome među primjerima kojima se pokazuje kako treba planirati Građanski odgoj i obrazovanje u sklopu nastavnog plana i programa zapostavljaju se kulturalne, društvene i gospodarske dimenzije na račun ekološke i političke. Zaključno se može reći kako su primjeri kojima se nastoji promovirati dobra praksa provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja neuravnoteženi što vodi ka njegovoj nekvalitetnoj provedbi u odgojno-obrazovnom sustavu (Pažur, 2017). Kronološka analiza dokumenata, projekata i strategija ukazuje kako postoje institucije koje ističu potrebu kvalitetnog uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja, no usprkos tomu on nema

⁸ Posjećeno 19.06.2019. na mrežnoj stranici: <http://goo.hr/graficki-prikaz-kurikuluma/>

svoje konceptualno i teorijsko utemeljenje u sustavu odgoja i obrazovanja. Zbog velikih promjena koje se događaju u području odgojno-obrazovne politike Republike Hrvatske gotovo je nemoguće predvidjeti ishod ovog dugogodišnjeg procesa (Pažur, 2017). Na temelju članka 27. stavka 9. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10 – ispravak, 90/11, 16/12, 86/12, 94/13, 152/14, 7/17 i 68/18) ministrica znanosti i obrazovanja Blaženka Divjak donosi odluku o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj koja je na snagu stupila 25. siječnja 2019. godine.

Slika 1. Shematski prikaz međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje ⁹

⁹ Preuzeto na mrežnoj stranici: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html

4. Sadržaj Građanskog odgoja i obrazovanja Republike Hrvatske danas

Sadržaj Građanskog odgoja i obrazovanja određen je u novoj odluci o donošenju kurikulumu za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj 2019. godine. Tri su ključne domene koje ulaze u Građanski odgoj i obrazovanje i kojima se uz pomoć učenja i poučavanja ostvaruju predviđeni ciljevi. Prva domena obuhvaća ljudska prava koja podrazumijevaju usvajanje znanja, stjecanje vještina i razvijanje stavova u kontekstu učenja, upoznavanja i prakticiranja ljudskih i dječjih prava. Učenici uče koja su to ljudska prava te ih nastoje primijeniti na konkretnim primjerima u svakodnevnom životu, uče kako promicati i zaštititi ljudska prava, kako razumjeti i primijeniti instrumente i mehanizme zaštite dječjih i ljudskih prava. Učenici uče prepoznavati slučajeve diskriminacije i procjenjivati kako primjereno reagirati, kome se i kako obratiti za pomoć. Dugoročni cilj odgoja i obrazovanja u domeni ljudskih prava je stvaranje kulture poštovanja različitosti koja je utemeljena na univerzalnim vrijednostima ljudskih prava kao i na razvijanju sustava njihove zaštite. Druga domena je domena demokracije koja je promatrana kao model odlučivanja u zajednici. Ta domena obuhvaća uključivanje učenika u procese stvaranja pravila koja će oni sami poštovati i time doprinosti jednakosti i uvažavanju različitosti u zajednici i društvu. Odgoj i obrazovanje u domeni demokratskog građanstva jača društvenu povezanost, međusobno razumijevanje i solidarnost te potiče razvoj domoljublja. Metoda učenja pri ovoj domeni obuhvaća znanja, vještine i stavove o demokratskoj vlasti kao i kritičko razmišljanje učenika o nepoštovanju demokracije i mogućim mehanizmima njene zaštite. Učenici uče kako uočiti povezanost dobrobiti pojedinca i njegove društvene zajednice kojoj on pripada. Učenike treba poticati da različitim oblicima sudjelovanja u političkom životu preuzimaju odgovornost za zajedničko dobro, primjerice izborima za razredno vodstvo i tome slično. Usvajanjem znanja i vještina te oblikovanjem demokratskih stavova učenika stječu se kompetencije za razlikovanje i razumijevanje pravno uređenih sustava i samostalno odlučivanje pojedinca. Učenici upoznaju razne načine i mogućnosti sudjelovanja u političkim odlukama u zajednici kojoj pripadaju. Učenjem razlikovanju demokratskih načela i promicanjem demokratskih vrijednosti učenici mogu donositi odluke vezane uz praktičnu primjenu demokracije u razredu, školi, lokalnoj zajednici, državnoj, europskoj ili međunarodnoj zajednici. Učenici kroz ovaj sadržaj upoznaju strukturu vlasti u Republici Hrvatskoj,

analiziraju i prosuđuju učinkovitosti demokratskoga ustroja te sudjeluju u donošenju odluka aktivnim sudjelovanjem na izborima kao glasači ili budući kandidati. Treća domena sadržaja obuhvaća domenu društvene zajednice koja učenike usmjerava na aktivno sudjelovanje u zajednicama. Da bi se učenici uopće aktivno uključili u participaciju zajednice moraju znati osnovne informacije o radu zajednice i civilnog društva. Učenjem i poučavanjem komunikacijskim procesima i vještinama pregovaranja učenici se pripremaju za uspješno djelovanje, uočavanje problema, istraživanje, predlaganje rješenja i uključivanje u različite aktivnosti zajednice. Zalaganjem i sudjelovanjem u radu zajednice učenik uči promicati zajedništvo i zajednički interes koji je u početku usmjeren na interes razreda, škole ili lokalne zajednice, a kasnije on prerasta u građansku inicijativu u kojoj građani mogu javno djelovati i zalagati se za promicanje vlastitih ideja koje rezultiraju dobrobiti za društvo. Unutar ove domene razvijaju se znanje, vještine i stavovi koji će pripremiti učenike na zajednički rad i uključenost u promjene unutar zajednice. Učenicima se omogućava sudjelovanje u raznim akcijama institucionalnih oblika udruživanja i djelovanja građana u zajednici, te im se pruža mogućnost društvene participacije, inicijative, pregovaranja i dijaloga. Na taj način učenici uočavaju važnost javnog dobra i njegovog očuvanja u zajednici, a promicanjem kvalitete života unaprjeđuju životne uvjete, povjerenje, zajedništvo i društvenu solidarnost među građanima na svim razinama. Navedene domene koje ulaze u sadržaj Građanskog odgoja i obrazovanja metodama poučavanja i učenja omogućavaju učenicima stjecanje znanja i vještina te oblikovanje stavova važnih za cjeloživotno učenje građana. Načini uključivanja učenika, kao i realizacija odgojno-obrazovnih procesa Građanskog odgoja i obrazovanja ovise o okruženju u kojem učenici žive te o njihovoj motiviranosti i zainteresiranosti za uključivanje u život zajednice. Upravo iz tog razloga svaki će učitelj prilagoditi sadržaj i dimenzije iz domene na način koji će najbolje odgovarati okruženju u kojem se nalazi i nastavnom predmetu koji poučava (NN, 10/2019).

5. Metode i pristupi Građanskom odgoju i obrazovanju

Građanski odgoj i obrazovanje u središtu je brojnih rasprava o školstvu u Europi. Stajalište koje prevladava okreće se ka tome da mladi građani moraju steći osnovne sposobnosti koje će im trebati kao aktivnim građanima. Važno je da učenici upoznaju prava i dužnosti građana, svoja prava, ljudska prava, osnovna etička načela kojima se građani vode, te civilno društvo i djelovanje medija. Važno je da usvoje određene vrijednosti koje će im koristiti u daljnjem životu i ispunjavanju uloge građana. Učenicima nije bitno samo poznavati činjenice o političkom životu, institucijama i političkim procesima, već je važnije aktivno sudjelovati i razvijati vrijednosti (Justin i Saradoč, 2003).

Građanski odgoj i obrazovanje možemo promatrati i kroz razne teorijske rasprave, a najpoznatiji su minimalističko i maksimalističko shvaćanje Građanskog odgoja i obrazovanja (Klemenčič, 2007). Minimalističko razumijevanje orijentirano je samo na osnovne informacije o ustavu, zakonima, političkim sustavima i samo usputno razvija određene građanske vrline poput poštivanja zakona. Minimalističko razumijevanje karakteristično je po uskim definicijama građanstva, dok za razliku kod maksimalističkih razumijevanja te definicije bivaju puno šire, intenzivnije se razvija kritičko mišljenje nastoje se razvijati građanske vrline, a primarni cilj nije samo informirati učenike već ih naučiti kako se služiti dobivenim informacijama i kako ih iskoristiti, a sve s ciljem razvijanja njihove sposobnosti razumijevanja i povećanja sposobnosti sudjelovanja u zajednici (Klemenčič, 2007).

Ne može se utvrditi jedan jedinstveni model za Građanski odgoj i obrazovanje. U većini europskih država Građanski se odgoj i obrazovanje stabilizirao, a te države i dalje razvijaju nova didaktička rješenja, gradiva i nastoje doseći veću efikasnost Građanskog odgoja i obrazovanja kao odgojno-obrazovnog predmeta. Građanski odgoj i obrazovanje odvija se kroz dva različita smisla, a to su sadržajni i organizacijski. Pristupi Građanskom odgoju i njegovi modeli nacionalno su definirani (Klemenčič, 2007).

Građanski odgoj i obrazovanje predstavljaju inovacijski pristup kako teoriji tako i praksi odgoja i obrazovanja. Isto tako predstavljaju sklop odgojno-obrazovnih postupaka koji nastaju i u školi i izvan nje, a svrha im je priprema učenika za aktivno, kreativno i odgovorno sudjelovanje u procesu demokratskog odlučivanja, pa valja

zaključiti kako u njegovu provođenju nema mjesta za tradicionalne pristupe učenju, već se nove korištene metode trebaju bazirati na iskustvenim metodama aktivnog učenja i poučavanja. Dokazano je da su otvorene rasprave i aktivne metode učenja i poučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja učinkovitije od tradicionalnih metoda poput isključivog predavanja (Spajić-Vrkaš i sur., 2001).

Cilj proučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja je omogućiti učenicima aktivno sudjelovanje i odgovornost u zajednici, a to se postiže poučavanjem i učenjem. Pravilno odabrane metode učenja i poučavanja pripremaju učenike da aktivno sudjeluju u demokratskom društvu. Metode poučavanja i učenja su zapravo načini zajedničkoga rada kako učitelja tako i učenika u nastavnome procesu. Uz pomoć učenja učenici stječu nova znanja, razvijaju psihofizičke sposobnosti i usvajaju odgojne vrijednosti. Različiti socijalni odnosi među glavnim akterima karakteriziraju odgojno-obrazovni proces i pedagoške situacije u školi, a to su učenici i učitelji, oni predstavljaju komuniciranje glavnih subjekata u nastavnome procesu pa poučavanje i ustrojavanje rada učenika uvjetuje različite pristupe učitelja u nastavi (Matijević, 2010). U nastavi je bitno odabrati i umrežavati pravilne metode učenja i poučavanja, a učenike je bitno naučiti kako da promatraju, misle i zaključuju jer se u cjelokupno odgojno-obrazovnom procesu ne usvajaju samo znanja nego i metode spoznaje. Na sam izbor metode učenja ovise i drugi aspekti kao što su zadaci nastavnog predmeta, sadržaj predmeta, okruženje, dob učenika i njegovo predznanje (Diković, 2016).

Postoje određene metode učenja i poučavanja koje se koriste u Građanskom odgoju i obrazovanju, a to su one metode temeljene na iskustvu, gdje učenici imaju stvarni susret s ljudima, organizirane simulacije ili stvaranja; metode temeljene na medijskoj podršci pri čemu učenici koriste čitanje, služe se interpretacijom, analiziraju, upotrebljavaju i proizvode medije, uključuju se u *chat grupe* i formiraju te grupe, te se koriste medijima kao temom ili kao sredstvom; metode temeljene na analizi, gdje učenici analiziraju slučaj, opisuju, predstavljaju i analiziraju konkretne probleme, analiziraju tekstove, članke iz novina i sl.; te na poslijetku metode prikupljanja podataka. Ove metode ovise o odgojno-obrazovnim ciljevima, vremenu, dostupnim nastavnim sredstvima i pomagalima te izvorima za učenje. Korištenjem ovih metoda dosadašnje tradicionalne, koje su u središtu imale sadržaj a ne učinak, zamjenjuju metodama aktivnoga i suradničkoga poučavanja i učenja kao što su igra

uloga i simulacije, stvaranje igrokaza i stripova, društveno korisno učenje i tome slično (Durr i sur., 2002). Najuspješniji pristupi u Građanskom odgoju i obrazovanju su induktivan pristup, aktivan pristup, primjenjiv, suradnički, interaktivan, kritički i sudjelujući. Induktivan pristup uključuje prezentiranje konkretnog problema učenicima i potiče rješavanje istih. Aktivan pristup potiče učenike na učenje kroz djelovanje. Primjenjiv pristup uključuje simuliranje aktivnosti učenja koje se odnose na stvarne životne situacije, bilo u školi ili lokalnoj zajednici. Suradnički uključuje primjenu timskog rada, a interaktivan poučava učenike kroz diskusije i rasprave. Kritički pristup potiče učenike na promišljanja o sebi i mogućnost iskazivanja mišljenja i stavova te razvijanje vještine argumentiranja. Sudjelujući pristup omogućuje sudjelovanje učenika u učenju tako da sami predlažu teme razgovora te da sami vrednuju svoj rad i učenje (Durr i sur., 2002).

Vijeće Europe istaknulo je u svojoj preporuci o obrazovanju za demokratsko građanstvo potrebu za raznovrsnim metodama poučavanja i učenja na području Građanskog odgoja i obrazovanja. Oni smatraju kako se učenike treba usmjeriti na aktivno sudjelovanje u demokratskom upravljanju školom. Kako bi se to postiglo valja promicati demokratsko ozračje putem odnosa koji se stvaraju u okruženju učenja, poput primjerice stavljanja učenika u središte i uključivanjem projektne pedagogije koja je utemeljena na prihvaćanju zajedničkog cilja i provođenju tog cilja na kolektivan način (Diković, 2016).

Nova odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanskog odgoja i obrazovanja iz 2019. godine sadrži određene metode učenja i poučavanja učenika o Građanskom odgoju i obrazovanju. Metodama istraživačkog pristupa, problemskim učenjem, iskustvenim učenjem temeljenima na praktičnome radu, odnosno učenjem djelovanjem i učenjem doživljajima osigurava se visoka razina aktivnosti učenika. Metode poučavanjem trebaju biti vođene otkrivanjem i razgovorom, raspravom i samostalnim učenjem, aktivnost učitelja se smanjuje, ali se povećava u pripremanju neposrednih aktivnosti. U središtu nastavnog procesa Građanskog odgoja i obrazovanja je učenik koji je aktivan u društvenoj zajednici. U poučavanju Građanskog odgoja i obrazovanja potiču se metode temeljene na iskustvu i stvarni susreti s ljudima, simulacija situacije, igra uloga i dramsko-pedagoške metode. Sve one ukazuju na pripremljenost učenika kao subjekta u društvenoj i političkoj zajednici. Metodom suradničkog učenja i individualiziranim pristupom učenici usvajaju

vrijednosti kao što su tolerancija, poštovanje različitosti, ali i razvijanje dobrog socijalnog ponašanja te uočavaju da život u zajednici uključuje odgovornost i argumentirano mišljenje kako bi se stvarala zajednica koja uči (NN, 10/2019). U ostvarivanju međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje trebaju se koristiti različita nastavna sredstva poput udžbenika, priručnika, enciklopedija, interdisciplinarnih rječnika, književnih i znanstvenih djela, znanstveno-popularnih tekstova, a isto tako se preporučuju i materijali u elektroničkom obliku dostupni na mrežnim stranicama raznih centara, udruga, Agencije za odgoj i obrazovanje, te Ministarstva znanosti i obrazovanja. Jedna od karakteristika poučavanja i učenja Građanskog odgoja i obrazovanja je iskustveno učenje, odnosno povezivanje učioničke nastave s posjetom različitim institucijama i organizacijama. Takvi posjeti moraju biti dobro osmišljeni i pripremljeni, trebaju biti primjereni dobi učenika, iskustvu i njihovom predznanju. Iako ništa ne može zamijeniti neposredan rad učitelja s učenicima, učinkovito je koristiti se i novim tehnologijama za slanje materijala učenicima i dobivanja povratnih informacija od njih sve u svrhu što učinkovitijeg poučavanja i učenja građanskog odgoja i obrazovanja (NN, 10/2019).

6. Osposobljavanje učitelja za provođenje Građanskog odgoja i obrazovanja

Prema zajedničkim europskim načelima za sposobnosti i kvalifikacije učitelja, učitelji imaju ključnu ulogu u pripremanju učenika kao budućih građana Europe i njihovom osposobljavanju za aktivno sudjelovanje u suvremenom demokratskom društvu. Učitelj u Građanskom odgoju i obrazovanju treba biti osoba koja će uz svoje interdisciplinarne vještine i usvojena znanja imati i one vještine koje mu omogućuju prenošenje istog na učenike. Obzirom na činjenicu kako Građanski odgoj i obrazovanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu nije propisan kao poseban nastavni predmet, niti obvezan niti izborni, od učitelja se očekivalo da promiču, potiču, pokreću i provode takav ili slične programe kako bi učenici usvojili znanja i vještine kojima će moći zastupati svoje vrijednosti i stavove. Osposobljavanje učitelja za rad u području Građanskog odgoja i obrazovanja promatra se kroz obrazovanje učitelja u okviru formalnog obrazovanja na nastavnički studij te stručno osposobljavanje učitelja kroz cjeloživotno učenje (Diković, 2011).

Učitelj ima iznimno važnu ulogu u razvoju kompetencija učenika i njihovom dostizanju visokih razina postignuća. Uloga učitelja je promicati zaštitu ljudskih prava i građansku pismenost učenika kojom će se djelovati na njihovo aktivno uključivanje u zajednicu. Učitelji Građanskog odgoja i obrazovanja moraju razumjeti cilj, svrhu i razvijanje područja, moraju uočiti važnost konteksta društvenih, kulturnih, političkih i ekonomskih događaja u lokalnoj i nacionalnoj zajednici, ali i šire, koristiti različite metode poučavanja i učenja u školi i izvan nje te se koristiti učinkovitim oblicima rada u nastavnom procesu. Kompetentan učitelj planira i programira te provodi učenje u skupini, koristi se individualiziranim pristupom te stvara ozračje puno povjerenja, solidarnosti i otvorenosti uz poštovanje drugačijih mišljenja svojih učenika kao polazište za pronalaženje zajedničkoga rješenja. Učitelj prije svega osigurava uključivanje i ravnopravno sudjelovanje svih učenika, moguće probleme u skupini rješava koristeći se nenasilnim metodama te daje povratnu informaciju o procesu i rezultatima učenja, potiče sudjelovanje učenika u školskome životu i povezivanje škole i učenika sa njihovom lokalnom zajednicom (NN, 10/2019).

Za učitelja koji provodi Građanski odgoj i obrazovanje važno je da sagledava moguće probleme iz perspektive svojih učenika, da prihvaća razlike među učenicima i da je osjetljiv na njihove različite potrebe. Uspješnost učitelja ogleda se u vođenju i poticanju rasprava te razmjeni mišljenja o društvenim i političkim događanjima u zajednici. Učitelj Građanskog odgoja i obrazovanja treba težiti kontinuiranom obrazovanju i stručnom usavršavanju. Područje predmeta Građanskog odgoja i obrazovanja je izuzetno dinamično i zahtijeva od učitelja konstantnu uključenost u cjeloživotno učenje, gdje veliku ulogu ima partnerski i suradnički odnos između odgojno-obrazovnih vlasti, učenika, učitelja, roditelja i lokalne zajednice (NN, 10/2019).

7. Analiza udžbenika iz prirode i društva za 1. i 2. razred

Analizom udžbenika iz Prirode i društva za prve i druge razrede osnovnih škola ostvaruje se jasnija predodžba o odgojno-obrazovnim očekivanjima učenika i ključnim pojmovima za međupredmetnu temu Građanskog odgoja i obrazovanja.

Analizirana su tri udžbenika iz Prirode i društva za prvi razred osnovne škole i tri udžbenika iz istog predmeta za drugi razred osnovne škole. Izdavači udžbenika su Školska knjiga, Profil i Alfa.

Kao što je već prethodno u radu navedeno Građanski odgoj i obrazovanje predstavlja međupredmetnu temu čija je svrha osposobiti i osnažiti učenike za učinkovito i aktivno izvršavanje njihove građanske uloge. Pod time obuhvaćamo članove razredne, školske, lokalne, nacionalne, europske i globalne zajednice. Građanski odgoj i obrazovanje omogućava učenicima snalaženje u današnjem društvu u kojem žive, ojačava pouzdanje u vlastite snage i pronalaženje vlastitih odgovora i rješenja za trenutne društvene probleme i izazove s kojima se susreću. Stjecanjem građanske kompetencije, koja uključuje građansko znanje, vještine i stavove, učenici se osposobljavaju za uspješno sudjelovanje u životu njihove zajednice. Građanski odgoj i obrazovanje u prvom i drugom razredu osnovne škole obuhvaća znanja o dječjim pravima, obilježjima demokratske i društvene zajednice. Razvoj vještina na koje je Građanski odgoj i obrazovanje ponajviše usmjeren su razvoj kritičkog mišljenja na etičkim načelima i razvoj komunikacijskih vještina potrebnih za društveno i političko sudjelovanje u budućnosti učenika.

S obzirom na to da je za realizaciju međupredmetne teme važno koristiti i izvore učenja, analizirana su tri udžbenika za 1. razred osnovne škole iz predmeta Prirode i društva unutar kojih prolazimo ključne teme iz područja Građanskog odgoja i obrazovanja, a to su kako se već prethodno navodi, dječja prava, društvene i demokratske zajednice.

Dječja prava obuhvaćaju razvoj ponašanja djece u skladu s njihovim pravima u svakodnevnom životu i zastupanje dječjih prava. Prava djece prvenstveno trebaju znati one osobe koje žive i rade s djecom. Roditelji i učitelji imaju dužnost upoznati učenike s njihovim pravima i obvezama sukladno uzrastu i njihovom kognitivnom

razvoju. U razdoblju od 1. do 2. razreda osnovne škole, kroz proces donošenja i prihvaćanja razrednih i školskih pravila stvara se sigurno okruženje u kojem će se štiti ljudsko dostojanstvo, poticati samopoštovanje i samopouzdanje učenika, te razvijati odnose temeljeni na ravnopravnosti i poštovanju različitosti, suradnje i osobne odgovornosti učenika. Djeca u razdoblju od 5.-7. godine života nalaze se u fazi moralnog realizma što znači da poštuju unaprijed dogovorena pravila (Pavleković, 2013). Pravila shvaćaju nepromjenjivima, pa često ne preispituju njihovu smisao ili ispravnost, pa čak i onda kad im se pravila ne sviđaju. Većina djece pokazuje objektivnu odgovornost, što znači da pri procjeni moralnih situacija u obzir uzimaju jedino fizičke posljedice nekog vlastitog postupka (Pavleković, 2013). Osobina ove faze je i bezuvjetna pravda, poštenje i jednakost. Zbog čvrstog uvjerenja u nepromjenjiva pravila, djeca te navedene dobi smatraju da svako kršenje pravila može i mora biti kažnjeno. Zato u 1. razredu značajnu ulogu u donošenju pravila imaju učitelji. Oni određuju pravila koja trebaju biti kratka, jasna i u afirmativnom obliku. Pravila trebaju imati afektivan ton koji izaziva ugodu, moraju biti razumljiva svakom učeniku i povezana s njihovim pravima i obvezama u školi, obitelji i prijateljstvu. U osmoj godini života djeca uviđaju kako su pravila rezultat dogovora između ljudi, kako bi jedni drugima pomogli ili se zaštitili. Poštivanje pravila više nije samo čin uvažavanja tuđih naredbi, već samostalna odluka svakog učenika o suradnji s drugim ljudima. Djeca smatraju da su pravila rezultat dogovora koji se može izmijeniti, a od 2. razreda osnovne škole pravila donose učitelji zajedno s učenicima u skladu s njihovim razumijevanjem određenih pojmova. Sudjelovanjem učenika u postupku donošenja pravila i prihvaćanjem osobne odgovornosti za njihovo poštovanje, postupno se razvijaju njihove građanske kompetencije, a kroz povezivanje sa standardima i instrumentima zaštite ljudskih prava vlastite i međunarodne zajednice, među učenicima se razvija osjećaj društvene odgovornosti. Konvencija o pravima djeteta, Opća deklaracija o ljudskim pravima i svi ostali dokumenti moraju biti pojmovno i jezično prilagođeni razvojnoj dobi učenika prvih i drugih razreda. U kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja rodna ravnopravnost se ne navodi kao zasebna strukturna dimenzija i cjelina, već je integrirana unutar dimenzije ljudskih prava. Obradivanje rodne ravnopravnosti u sklopu nastave skreće pažnju učenicima na uzroke i posljedice rodno uvjetovanog nasilja i prevenciju istog, posebno kada ono obuhvaća i fizičko i strukturno nasilje prema djevojkama, mladićima, prema osobama homoseksualne orijentacije ili pak transrodnim osobama.

Da bi radili na transformaciji rodnih stereotipa i na prevenciji rodno uvjetovanog nasilja, važno je razumjeti ideju rodne ravnopravnosti (NN/10, 2019).

Sva tri udžbenika iz Prirode i društva za prvi i drugi razred obuhvaćaju temu ljudskih prava, a detaljnija analiza teksta iz područja teme dječjih prava donosi se u nastavku.

Prvi udžbenik Prirode i društva koji je obrađen u prvom razredu osnovne škole naziva se „Naš svijet 1“, a izdavač je Školska knjiga. U njemu se obrađuju naslovi udžbenika iz međupredmetne teme Građanskog odgoja i obrazovanja: „Ja sam učenik/učenica“, „Dogovaramo se o pravilima ponašanja“, „Život i rad u školi“, „Kućni red škole“, „Obitelj i dom“, „Članovi obitelji“, „Život u obitelji“, „Dom“, „Odgovorno ponašanje u domu“, „Osobna čistoća i zdravlje“, „Čuvamo svoje zdravlje“ i nastavna tema „Slavimo blagdane“ (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić, Uskrs). Nastavne teme popraćene su slikovnim ilustracijama pomoću kojih učenici mogu iznositi stavove o dječjim pravima te poticati razvoj svojih socijalnih vještina. Prva nastavna tema „Ja sam učenik/učenica“ i druga „Dogovaramo pravila ponašanja“ uče koja su to prava i obveze učenika u razredu, te što učiniti ukoliko se dječja prava krše. Djeci se postavlja pitanje tko je njihova učiteljica, te im se stavlja na zadatak da ispričaju kako se osjećaju prvog dana škole, kako bi potaknuli razvitak vještine iskazivanja. Kako bi ih se potaknulo na kritičko razmišljanje slijedi vježba dogovaranja o pravilima ponašanja, učenike se propituje zašto je uopće potrebno pristojno se ponašati u razredu te ih se potiče na donošenje vlastitih zaključaka kroz vježbu razmišljanja čemu služe razredna pravila. Nakon toga učenike se uči identifikaciji putem vježbe koja obuhvaća pitanja kako se zove njihova škola, gdje se u njoj nalaze učionice i koje prostorije sve postoje u njoj. Ovaj dio i tema pripremaju učenike na početno čitanje i pisanje, stvaranje rečenica, izražavanje potpunim rečenicama i samostalno pripovijedanje prema poticaju putem slika. Sljedeće nastavne teme ovog udžbenika odnose se na članove i život u obitelji, dom i odgovorno ponašanje u njemu. Pa tako slijede vježbe imenovanja članova obitelji, opisivanja sretnih događaja u obitelji i odabira fotografije obitelji te prepričavanja što je na njoj prikazano, što potiče već spomenuti razvoj samostalnog pripovijedanja. U nastavnoj temi „Život u obitelji“ učenici spoznaju dužnosti unutar obitelji. Nastavne teme u kojima se slave blagdani potiču djecu na donošenje vlastitih zaključaka, pa ih se tako pita kako oni zahvaljuju za hranu koja se blaguje. Prilikom Dana Neovisnosti učenici uče što je domovina,

kako se njihova domovina zove, nastoji ih se potaknuti na promišljanje i opisivanje, pa se tako traži da opišu hrvatsku zastavu (Letina i sur. 2015).

Drugi udžbenik iz Prirode i društva za prve razrede osnovne škole, koji se bavi pojmom dječjih prava je Pogled u svijet 1, čiji je izdavač Profil. U njemu se obrađuju teme: „Dobro došli u školu“, „U prvom razredu“, „Moja škola“, „Život i rad u školi“, „Blagdani“, „Dani kruha“, „Članovi obitelji“, „Život u obitelji“, „Dom“, „Odgovorno ponašanje u domu“, „Božić“, „Mjesto u kojem živimo kojem živim“, „Uskrs“, „Osobna čistoća“, „Zdravlje“ i „Dan državnosti“. Nastavne teme su popraćene sličicama koje označavaju zanimljivosti koje je dobro znati i zapamtiti, te sličice koje učenike potiču na razmišljanje, izražavanje vlastitog mišljenja i stajališta te mogu saznati ponešto o svijetu. Prva nastavna tema „Moja škola“ zahtijeva od djece razvoj istraživačkih vještina tako da od njih traži da istraže po kome je njihova škola dobila ime, te da pronađu određeni znak u svojoj školi i doznaju što on znači. Nastavna tema koja se odnosi na obilježavanje blagdana, a koja obuhvaća učenje o Uskrsu, navodi vrlo važnu činjenicu a to je da svatko ima pravo na svoju vjeru, te da neki ljudi pripadaju drugim vjerama, dok neki jednostavno nisu vjernici. Učenike se tako potiče na solidarnost i toleranciju i najvažnije od svega poštivanje tuđih dječjih i ljudskih prava. U nastavnoj temi „Život u obitelji“ djeca, zajedno s učiteljem, prolaze kroz zanimljivu temu kućanskih poslova u domu, tko ih obavlja te kako oni mogu više pomoći i biti uključeni, tako djeca uče kako ljudska prava ne obuhvaćaju isključivo prava nego i određene obveze. Osim toga uči se tko sve može biti kućni ljubimac, koje životinje iz divljine se ne uzimaju za kućne ljubimce i uči ih se najbitnijem da kućni ljubimci donose obaveze. Djeca tako kritički promišljaju, postaju svjesnija da svaki građanin ima određene obveze koje mora ispuniti (Škreblin i sur. 2018).

Treći udžbenik iz Prirode i društva za prve razrede osnovnih škola zove se Škola i dom, a izdavač mu je Alfa. On obuhvaća nastavne teme: „Moja škola: Osnovna škola“, „Život i rad u školi“, „Učenik i učenica“, „U učionici“. Zatim teme „Dom i obitelj: Moj dom“, „Moja obitelj“, „Život u obitelji“, „Odgovorno ponašanje u domu“. Potom teme „Naše tijelo i zdravlje“, „Osobna čistoća“, „Pravilna prehrana“, „Odjeća i obuća“, „Rad i odmor“. Cjeline „Vrijeme“, „Dan, doba dana“, „Dani u tjednu“, te „Blagdani“, „Dani kruha“, „Božić“, „Uskrs“, „Dan državnosti“ (Jelić i Domišljanović, 2017). Nastavna tema „Učenik i učenica“ razvija vještinu opažanja, promišljanja i zaključivanja. Postavlja se zadatak da se opiše učenik ili učenica. Obrađivanje rodne

ravnopravnosti u sklopu nastave skreće pažnju učenicima na razlike među njima koje se trebaju poštovati i uvažavati, skreće pažnju na uzroke i posljedice rodno uvjetovanog nasilja i prevenciju istog, posebno kada ono obuhvaća i fizičko i strukturno nasilje prema djevojkama ili mladićima. Nastavna tema „Odgovorno ponašanje u domu“, uči djecu njihovim obvezama, ali i pravilima koja se trebaju poštovati kako ne bi došlo do određenih posljedica, pa se tako djeca uče kako ne smiju dirati alkohol, cigarete ili lijekove koje pronađu u svom domu. Da se ne igraju sa strujom, vatrom, vodom ili plinom, te da se moraju ponašati odgovorno kako bi bili sigurni. Uči ih se da ne smiju otvarati vrata kada su sami kod kuće, te koje telefonske brojeve trebaju upamtiti ukoliko se nađu u opasnosti, pa su tako navedeni brojevi policije, vatrogasaca, hitne pomoći i njihov jedinstveni zajednički broj 112. U nastavnoj jedinici „Osobna čistoća“ učenici uče koje svakodnevne obveze imaju u pogledu održavanja osobne higijene i zdravlja, uči ih se ne samo što trebaju raditi nego i zašto (Jelić i Domišljanović, 2017).

Prvi udžbenik koji je obrađen u drugim razredima osnovne škole kojeg prati pomnija analiza, a koji se bavi također temom dječjih prava iz međupredmetne teme Građanskog odgoja i obrazovanja je „Naš svijet 2“ od Školske knjige, unutar kojeg se nalaze teme: „U drugom smo razredu“, „Naša prava i dužnosti“. „Obitelj i rodbina“, „Dijete i zdravlje“, „Rođenje djeteta“, „Zdravlje je najveće bogatstvo“, „Prehrana i zdravlje“, „Zdravstvene ustanove“, „Blagdani i praznici“ (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić i Nova godina, Uskrs). Nastavne teme popraćene su slikovnim ilustracijama koje učenici mogu povezati sa dječjim pravima. U drugom razredu djeca polako, ali sigurno razvijaju vještine kritičkog promišljanja, više ne slijede pravila slijepo i bez pogovora nego sve propitkuju i žele znati razloga zašto se nešto mora. U nastavnoj temi „Dijete i zdravlje“ učenici uče dijelove tijela kod dječčaka i djevojčica, no isto tako ih se uči kako su dječčaci i djevojčice jednako važni, da se međusobno poštuju i da se mogu ravnopravno baviti sa svim zanimanjima. U drugom razredu na samom početku učitelj obznanjuje svojim đacima kako će učiti o dječjim pravima i dužnostima, proučavati promjene u prirode i tijekom godišnjih doba i snalaziti se u vremenu. Isto tako obavještava ih kako će razgovarati o životu u obitelji, o rodbini i blagdanima koje slavimo, te da će naučiti čuvati vlastito zdravlje (Kisovar Ivanda i sur., 2015).

Drugi udžbenik za druge razrede osnovne škole koji se bavi dječjim pravima naziva se „Pogled u svijet 2“ izdavača Profil. Nastavne teme kojima se on bavi su: „U drugom razredu“, „Učenička prava i dužnosti“, „U školi“, „Obitelj“, „Rodbina“, „Kultura stanovanja“, „Dom i obitelj“, „Božić“, „Dijete“, „Zdravlje“, „Prehrana“, „Zdravstvene ustanove“. Prva nastavna tema obrađuje pojmove učeničkih prava i dužnosti gdje su učenike uči vrijednostima poput znanja, solidarnosti, identiteta i odgovornosti. Kroz ovu nastavnu temu učenici stječu kompetencije komunikacije na materinskom jeziku, komunikacije na stranom jeziku, digitalne kompetencije, inicijativnost i poduzetnost, matematičku kompetenciju u prirodoslovlju i tehnologiji, uče kako učiti, stječu socijalne i građanske kompetencije i uzdižu kulturnu svijest i izražavanje. Ishodi učenja nakon obrade ove nastavne teme su mogućnost nabiranja prava i dužnosti učenika, poznavanje svojih potreba, ispunjavanje učeničke dužnosti, primjenjivanje postupaka miroljubivih rješavanja sukoba te čuvanje vlastite i razredne imovine. Nastavne metode kojima se učenici koriste su usmeno izlaganje, razgovor, demonstracije, čitanje i crtanje. Nastavna tema „Kultura stanovanja“ podučava čak i vrijednostima znanja, solidarnosti, identiteta i odgovornosti. Cilj sata ove nastavne teme je upoznavanje osnovnih obilježja kuće i zgrade te zajedničkih prostorija i razvijanje odgovornog ponašanja prema imovini (Škreblin i sur., 2018).

Treći udžbenik iz Prirode i društva sa nastavnim temama iz područja dječjih prava za druge razrede osnovnih škola naziva se „Dom i zavičaj“, a izdavač mu je Alfa. Nastavne teme koje obrađuje su: „Kultura života“, „Ponašanje u školi“, „Obitelj“, „Rodbina“ i „Kultura stanovanja“, te nastavne jedinice „Naše tijelo i zdravlje“, „Dijete“, „Prehrana i zdravlje“, „Zdravstvene ustanove“. Posljednja nastavna tema „Zdravstvene ustanove“, daje odgovore djeci na pitanja poput tko nam pruža stručnu pomoć kada se razbolimo, gdje se kupuju lijekovi, koji je broj Hitne pomoći i tko liječi ljude, a tko životinje. Djeca uče tko su to zdravstveni djelatnici i koje zdravstvene ustanove postoje. Uče što je to zdravstvena iskaznica i za što nam služi te kako se odgovorno ponašati prilikom konzumiranja propisanih lijekova od strane nadležnog liječnika (Jelić i Domišljanović, 2014).

Sudjelovanjem u postupku donošenja pravila i prihvaćanjem osobne odgovornosti za njihovo poštovanje, postupno se razvijaju građanske kompetencije, a kroz povezivanje sa standardima i instrumentima zaštite ljudskih prava vlastite i međunarodne zajednice razvija se osjećaj društvene odgovornosti. Dječja prava obuhvaćaju Opću deklaraciju o ljudskim pravima i opisana su u Konvenciji o dječjim

pravima¹⁰, koja kaže kako se djeca se rađaju slobodna i prema svakom djetetu trebao bi postojati jednak tretman. Ona imaju razum i svijest te trebaju jedno prema drugom postupati prijateljski. Svatko se može pozvati na pravo, bez obzira na razlike u spolu, razlike u boji kože, različit jezik kojim govori, drugačije mišljenje, vjeru koju ispovijeda, imovinu koja je manja ili veća, rođenje u različitoj socijalnoj grupi ili porijeklo iz druge zemlje. Sva djeca imaju pravo na slobodan i siguran život. Ove nastavne teme omogućuju djeci u prvim i drugim razredima osnovne škole da primjenjuju dječja prava u svakodnevnim situacijama, da primjenjuju socijalnu osjetljivost, empatiju i uzajamno poštovanje u razredu. Omogućuje im sudjelovanje u razgovoru o dječjim pravima i davanju prijedloga vezanih uz zaštitu dječjih prava u svakodnevnim situacijama. Ono što se očekuje od nastavnog procesa učenja o ljudskim i dječjim pravima u prvom ciklusu prvih i drugih razreda osnovne škole je da učenik shvaća razred i školu kao zajednicu učenika, učitelja, drugih zaposlenika i roditelja, koja djeluje prema određenim pravilima, zna što su pravila, razumije da se tim pravilima određuju prava i odgovornosti svih članova školske zajednice, da se njima štiti dobrobit svih na temelju zajedničkih vrijednosti i da ona podjednako obvezuju sve u razredu i školi, da zna da su najvažnija pravila kojima se uređuju cjelokupni odnosi u školi sadržana u statutu škole, razumije da se razred i škola razvijaju kao demokratske zajednice ukoliko svi djeluju prema zajedničkim pravilima. Učenik zna navesti neka od najvažnijih prava i odgovornosti koje ima kao učenik, razumije da prava koja uživa u školi jednako pripadaju svakom drugom učeniku bez obzira na spol, nacionalnu ili vjersku pripadnost, sposobnosti i socijalni položaj obitelji; prepoznaje situacije u kojima su njegova prava i prava drugih ugrožena i zna kako u takvim slučajevima postupati. Važno je da učenik poznaje značenje slobode mišljenja i izražavanja, razloge opravdanog ograničenja te slobode, kao i demokratske postupke kojima se ona štiti u razredu, školi i lokalnoj zajednici; zna navesti primjere zlouporabe slobode govora u svojoj neposrednoj okolini, razumije posljedice koje zlouporaba ima po pojedinca i zajednicu, uključujući povredu dostojanstva osobe, razlikuje poželjne od nepoželjnih oblika verbalne i neverbalne komunikacije u razredu, školi i lokalnoj zajednici. Učenik isto tako zna odrediti najčešće oblike nesporazuma, sukoba ili sporova u razredu, školi i lokalnoj zajednici, povezati ih s pravima te objasniti uzroke i posljedice, navodi posljedice koje verbalno

¹⁰ Posjećeno 17.06.2019. na mrežnoj stranici: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

i fizičko nasilje ostavlja na žrtvi i nasilniku, navodi najvažnije postupke individualnog osnaživanja i nenasilnog rješavanja sukoba, razumije ulogu pojedinca i grupe u poticanju i sprječavanju nasilja te razumije važnost zajedničkih pravila u sprječavanju nasilnog ponašanja među učenicima i građanima lokalne zajednice. On razumije da je nenasilna komunikacija u razredu, školi i lokalnoj zajednici ključ sigurnosti i uspjeha pojedinca. razumije vezu između kulture i identiteta, kao i razliku između pojedinačnog i grupnog identiteta; zna odrediti značajke svog identiteta, zna da školu i lokalnu zajednicu čini više kultura koje se nalaze u stalnoj interakciji, poznaje različite identitete koji postoje u razredu, školi i lokalnoj zajednici prema, spolnoj, jezičnoj, religijskoj i nacionalnoj pripadnosti, razumije odnos između zavičajnoga, većinskoga i manjinskog nacionalnog identiteta te hrvatskog domovinskog identiteta, razumije da pripadnici različitih kultura mogu imati različite stavove o istoj temi, shvaća da razlike obogaćuju školu i lokalnu zajednicu ukoliko pripadnici većinske i manjinskih kultura razumiju, poštuju i podupiru jedni druge te ako zajednički pridonose razvoju zajednice kao cjeline, te razumije važnost otvorenosti te međukulturne suradnje i dijaloga za razvoj posebnih i zajedničkog kulturnog identiteta (NN/10, 2019).

Nadalje, provela se analiza tri udžbenika za prve i druge razrede osnovne škole iz međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje na temu „Demokratska zajednica“. Na što se misli danas, na početku 21. stoljeća, kada se govori o demokraciji? Većina definicija navodi kako sam pojam potječe od grčke riječi *demokratia*, te kaže kako su korijeni ove riječi *demos* i *kratos* (Kontošić, 2017). *Demos* znači narod, a *kratos* vladavina. Demokracija je oblik vladavine u kojem vlada narod. Politička pismenost naglašava razvoj aktivnog i odgovornog građanstva kao temelj razvoja demokracije. U ovu dimenziju Građanskog odgoja i obrazovanja spadaju demokratsko upravljanje razredom, školom i lokalnom zajednicom te istraživanje i rješavanje problema razredne, školske i lokalne zajednice. U raspravama o aktualnom stanju današnje demokratske zajednice korisno je krenuti od pojma građanstva. Promišljanje o tom pojmu omogućava učenicima raspravu o tome da li i danas, na početku 21. stoljeća, postoje ljudi koji su isključeni iz društva, tzv. građani „drugog reda“, odnosno građani koji su marginalizirani i diskriminirani. Shvaćanje građanstva kao statusa javlja se još u rimskom pravu i tradiciji gdje se građanstvo primarno uzima kao pravni status na temelju kojeg posjedujemo

određena prava. Ovaj pravni status reguliran je nacionalnim zakonodavstvima, najčešće ustavima pojedinih država u kojima su navedena prava svih građana, ali i nekim međunarodnim dokumentima. Danas se postojanje pravnog statusa građanstva za gotovo sve pripadnike zajednice čini razumljivim, no treba napomenuti kako postizanje ovog statusa nije išlo jednostavnim putem i kako su pojedine društvene grupe tek postupno stjecale civilna, politička i socijalna prava. Najčešće obrađivani oblik prakticiranja aktivnog građanstva u suvremenim demokracijama su izbori. Izbor je postupak kojim narod povjerava obavljanje političke vlasti predstavničkom tijelu. Izbori su mehanizmi putem kojega suvremena demokracija bira članove svoga zakonodavnog tijela. Izbori se mogu odvijati na različitim razinama poput primjerice lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, nadnacionalnoj, a važnost izbora u suvremenim demokracijama proizlazi iz već spomenute činjenice da su to predstavničke demokracije. S obzirom na to da građani povjeravaju predstavnicima pravo upravljanja zajednicom na razdoblje od četiri godine sam čin biranja vlasti izuzetno je važan. Izbori su sredstvo građana da kazne ili nagrade političare za njihovo ponašanje, oni su veza između građana i političara, te, prema većini autora, ključni element demokracije.

Prvi udžbenik za prvi razred osnovne škole, Naš svijet 1 obuhvaća nastavne teme: „Škola“, „Ja sam učenik/učenica“, „Dogovaramo se o pravilima ponašanja“, „Moja škola“, „Život i rad u školi“, „Kućni red škole“, „Naše mjesto“, „Moje mjesto“, „Učenik/učenica u prometu“, „Ponašanje u prometu“, „Čuvamo čistoću okoliša“, „Slavimo blagdane“ (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić, Uskrs). Nastavna tema „Ponašanje u prometu“ uči prvašice da poštuju prometne znakove, da znaju što koji znak znači, da rade na razvoju vještina za objašnjavanje i procjenjivanje kroz zadatak koji glasi : „Ispričaj što bi se dogodilo kada bi odjednom svi semafori prestali raditi.“ Nastavne teme su popraćene slikovnim ilustracijama i zadacima pomoću kojih učenici razmišljaju o dobrobiti zajednice i razreda, o pravilima kojih se trebaju pridržavati, te ljubav prema domovini (Letina i sur., 2015).

Drugi udžbenik pod nazivom „Pogled u svijet 1“ obuhvaća područje demokratske zajednice kroz sljedeće nastavne teme: „Dobro došli u školu“, „U prvom razredu“, „Moja škola“, „Život i rad u školi“, „Snalazimo se u prostoru“, „Blagdani“ (Dan neovisnosti, istraživanje koliko blagdana slavimo u Hrvatskoj), „Dani kruha“, „Put od kuće do škole“, „Ponašanje pješaka u prometu“, „Promet“, „Božić“, „Mjesto u kojem

živim“, „Uskrs“, „Čistoća okoliša“, „Dan državnosti“. Nastavna tema „Dan državnosti“ učenicima omogućava nove spoznaje o njihovoj domovini, o tome što se uopće slavi na spomenuti dan i datum i iz kojeg razloga, te se potiče djecu da istražuju na koje se blagdane i praznike ističu zastave na zgradama i kućama (Škreblin i sur., 2018).

Treći udžbenik iz Prirode i društva za učenike prvih razreda osnovnih škola pod nazivom „Škola i dom“, bavi se temom demokratske zajednice putem nastavnih tema: „Moja škola“, „Osnovna škola“, „Život i rad u školi“, „Učenik i učenica“, „U učionici“. Zatim temama: „Snalazimo se u prostoru i prometu“, „Promet cesta i ulica“, „Ponašanje pješaka u prometu“, „Put od kuće do škole“, „Mjesto u kojem živim“, „Selo“, „Grad“, „Kultura“, „Živimo zajedno“, „Čistoća okoliša“ i cjeline „Blagdani: Dani kruha, Božić, Uskrs, Dan državnosti“. U nastavnim temama „Selo“ i „Grad“ djeca uče razlike u mjestima stanovanja. Uče po čemu se selo i grad razlikuju, te što je to mjesto stanovanja, a što je rodno mjesto (Jelić i sur., 2017).

Prvi udžbenik za druge razrede osnovne škole kojeg prati pomnija analiza, a koji se bavi također temom demokratske zajednice je „Naš svijet 2“ od Školske knjige, unutar kojeg se nalaze nastavne teme: „Kultura stanovanja“, „Naše mjesto“, „Zdravstvene ustanove“, „Moj zavičaj“, „Vode u zavičaju“, „Kulturne ustanove u zavičaju“, „Zaštita i čuvanje okoliša“, „Učenik/učenica u prometu“, „Blagdani i praznici“ (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić i Nova godina, Uskrs). Nastavne teme praćene su slikovnim ilustracijama koje ukazuju na važnost pravila u demokratskim zajednicama, te razvoj domoljublja. Nastavna tema „Zaštita i čuvanje okoliša“ razvoja u djece vještinu opažanja, potiče ih da uočavaju onečišćenja okoliša svoga naselja, te da kritički promišljaju o tome kako se onečišćenje moglo spriječiti (Kisovar Ivanda, 2015).

Drugi udžbenik pod nazivom „Pogled u svijet 2“ donosi nastavne teme: „U drugome razredu“, „Učenička prava i dužnosti“, „Blagdani i praznici“, „Dani kruha“, „Mjeseci i godina“, „Kalendar“, „Kultura stanovanja“, „Zaštita od požara“, „Božić“, „Zdravstvene ustanove“, „Zaštita i čuvanje okoliša“, „Prometni znakovi“, „Upoznajmo svoje mjesto“, „Kulturne ustanove“, „Uskrs“, „Moj zavičaj“, „Voda, u domu“, „Vode u zavičaju“, „Zanimanja ljudi“. Nastavna tema „Moj zavičaj“ donosi učenicima vrijednosti znanja, solidarnosti, identiteta i odgovornosti. Cilj sata ove nastavne teme je usvojiti pojam zavičaj te pobuditi znatiželju za upoznavanje posebnosti svog zavičaja kod učenika.

Korištene nastavne metode obuhvaćaju čitanje i rad s tekstom, pisanje, usmeno izlaganje, razgovor, demonstraciju i praktični rad. Osim navedenog učenici bi trebali znati osnovnu namjenu pojedinih kulturnih ustanova u svom zavičaju, te trebaju znati posebnosti svoga zavičaja. Učenici trebaju nakon provedene nastavne teme znati svrstati svoje mjesto u selo ili grad, imenovati značajne građevine u blizini i povezati posebnost zavičaja s djelatnostima ljudi (Škreblin i sur., 2018).

Treći udžbenik pod nazivom „Dom i zavičaj“ za drugi razred osnovne škole sadrži nastavne teme: „Kultura života“, „Ponašanje u školi“, „Kultura stanovanja“, „Zaštita od požara“, „Zaštita i čuvanje okoliša“. „Upoznajmo svoje mjesto“, „Raznoliki zavičaji“, „Vode u zavičaju“, „Zanimanja ljudi“, „Kulturne ustanove“ i „Prometni odgoj“, „Upoznajmo prometne znakove“, „Godina i kalendar“, te cjelinu „Blagdani“ koja obuhvaća sve blagdane i praznike (Jelić i Domišljanović, 2014).

Obradom ovih nastavnih tema kroz udžbenike za prve i druge razrede osnovne škole iz predmeta Priroda i društvo učenici razumiju što je informirano, neovisno, aktivno i odgovorno sudjelovanje u odlučivanju, poznaju područja u kojima kao učenici imaju pravo aktivno sudjelovati, znaju da imaju pravo birati i biti birani u odgovarajuća tijela u razredu i školi, razumiju važnost određivanja pravila izbora i potrebnih obilježja kandidata za uspješno obavljanje određenih dužnosti, poznaju najvažnija načela demokratskog izbora, znaju da je sudjelovanje u odlučivanju u razredu i školi važan dio cjeloživotnog učenja za aktivno i odgovorno demokratsko građanstvo. Znaju što je građanin lokalne zajednice i koja prava i odgovornosti građani imaju na toj razini, navode najvažnije institucije lokalne vlasti i njihove ovlasti, razumiju da o odgovornom ponašanju lokalnih vlasti i građana ovisi dobrobit lokalne zajednice, poznaju načine na koje građani osiguravaju demokratsko djelovanje lokalne vlasti, znaju da se građani imaju pravo udruživati i osnivati organizacije civilnog društva radi zaštite svojih interesa, znaju neke lokalne nevladine organizacije u čije se akcije može uključiti uz suglasnost roditelja i opisuju područja njihova djelovanja te povezuju djelovanje građana, vlasti i civilnog društva s demokratskom građanskom kulturom svoje zajednice (NN/10, 2019).

Nakon obrade teme demokratske zajednice, provela se analiza tri udžbenika za prve i druge razrede osnovne škole iz međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje na temu „Društvena zajednica“. U okviru ove teme Građanskog odgoja i obrazovanja, uz dva ključna pojma društvenost i pripadanje društvenim grupama, u

svim odgojno-obrazovnim ciklusima nalaze se sljedeći osnovni sadržaji predviđeni kurikulumom: komunikacijske kompetencije, načela i oblici grupnog rada: timski rad, procesni rad, volonterski rad, društvena solidarnost (na svim razinama: u razredu, školi, široj zajednici), upravljanje razredom kao grupno-dinamičkim procesom i rad na sukobima. Čovjek je po svojoj prirodi društveno biće. Društvenost doživljavamo iskustveno kroz pripadanje različitim društvenim grupama tijekom svog života. Rađamo se u obitelji, ulazimo u dobnu grupu u vrtiću, imamo grupu za igranje u susjedstvu, skupinu prijatelja, razred u školi, košarkaški klub, stručno društvo, grupu za podršku itd. Društvo kao takvo temelji se na postojanju različitih društvenih grupa, od obitelji do nacije. Članovi grupe su u uzajamnom odnosu, a to znači da svaki član utječe na drugog člana i pod utjecajem je svakog drugog člana. U grupi se razvijaju uloge i statusi članova i norme ponašanja. Značenje grupne pripadnosti je veliko. Pojedinaac se razvija kroz odnose s drugima, tako da je grupa temelj procesu socijalizacije, osobnom razvoju i formiranju ličnosti. Ključni sadržaji ove dimenzije kroz obrazovne cikluse su razvoj osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskih identiteta, interkulturalna osjetljivost i interkulturalni dijalog, osvještavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda. Izazov odgojno-obrazovnog procesa ove komponente Građanskog odgoja i obrazovanja je istraživanje i prihvaćanje osobnog identiteta. Tijekom rada na propitivanju osobnog identiteta u razrednoj grupi razvija se osjećaj za prepoznavanje sličnosti i različitosti identiteta unutar svoje grupe i zajednice (razreda, škole, lokalne zajednice), te učenici postepeno prepoznaju važnost prihvaćanja, uvažavanja i podržavanja različitosti, bilo individualnih ili grupnih. Rad na kulturološkoj dimenziji postupno senzibilizira učenike i razvija kod njih vrijednosni sustav koji njeguje svijest o upoznavanju ukupne kulturne i duhovne baštine zavičaja, vrijednosti dijaloga, prihvaćanju kulturnih i drugih različitosti, opasnosti društvene isključenosti, interakcijama većinskih i manjinskih kultura, te načinima zaštite prava i suzbijanja diskriminacije temeljene na nepoštivanju kulturnih razlika. Škola je mjesto susreta i interakcije zajednice koja ju okružuje. Taj se položaj škole može vrlo dobro iskoristiti u ovoj komponenti građanskog odgoja i obrazovanja, uključivanjem učenika i učenica u istraživanje svoje uže i šire zajednice te praktičnim uvidima u funkcioniranje multikulturalnih zajednica (NN/10, 2019).

Prvi udžbenik za prvi razred osnovne škole, „Naš svijet 1“ u području društvene zajednice obuhvaća nastavne teme: „Škola“, „Ja sam učenik/učenica“, „Dogovaramo

se o pravilima ponašanja“, „Moja škola“, „Život i rad u školi“, „Kućni red škole“, „Snalazimo se u prostoru“, „Put od kuće do škole“, „Radujemo se školskim praznicima“, „Dan i doba dana“, „Jučer, danas, sutra“. Nastavne teme su popraćene slikovnim ilustracijama pomoću kojih učenici mogu razumjeti iskazati važnost privrženosti razrednoj zajednici. Nastavna tema „Dani u tjednu“ omogućava učenicima da znaju navesti dane u tjednu, da se znaju orijentirati u vremenu, te da istražuju uz pomoć zadatka koji dan u tjednu njihovi prijatelji najviše vole (Letina i sur., 2015).

Drugi udžbenik pod nazivom „Pogled u svijet 1“ donosi nastavne teme: „Dobro došli u školu, „U prvom razredu“, „Moja škola“, „Život i rad u školi“, „Snalazimo se u prostoru“, „Blagdani“, „Dani kruha“, „Put od kuće do škole“, „Ponašanje pješaka u prometu“, „Promet“, „Božić“, „Mjesto u kojem živim“, „Uskrs“, „Čistoća okoliša“, „Dan državnosti“. Učenici vođeni ovim nastavnim temama navode svoje identitete i opisuju neka od njihovih najvažnijih obilježja, nabrajaju kulturne razlike koje postoje u razredu, opisuju kulturne razlike koje obogaćuju razredni odjel, prihvaćaju druge učenike te tako pridonose razvoju razredne zajednice kao cjeline, sudjeluju u obilježavanju blagdana i čestitanje istih (Škreblin 2018).

Treći udžbenik iz Prirode i društva koji se bavi društvenom zajednicom u prvom razredu osnovne škole naziva se „Škola i dom“, a obuhvaća slijedeće nastavne teme: „Moja škola“, „Osnovna škola“, „Život i rad u školi“, „Učenik i učenica“, „U učionici“. „Snalazimo se u prostoru i prometu“, „Ponašanje pješaka u prometu“, „Put od kuće do škole“. „Naše tijelo i zdravlje“, „Rad i odmor“, „Vrijeme“, „Dan, doba dana, Dani u tjednu, „Kultura“, „Živimo zajedno“, „Čistoća okoliša“. Korištenjem ovog udžbenika i navedenih nastavnih tema učenici razumiju važnost održavanja osobne higijene, opisuju neke postupke za očuvanje prostora, predmeta i okoliša, pokazuju odgovornost za održavanje čistoće u razredu i školi, sudjeluju u akcijama prikupljanja staroga papira, limenki, odjeće i slično. Isto tako učenici pokazuju vještinu pravilnog predstavljanja, pozdravljanja, oslovljavanja, pronalaze načine pomaganja učenicima s posebnim potrebama, razumije da učenici s posebnim potrebama imaju ista prava kao i svi drugi, razmatraju prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja, razvijaju osnovne tehnike timskog rada te svojim riječima opisuju značenje dostojanstva svake osobe (Jelić i Domišljanović, 2017).

Prvi udžbenik za druge razrede osnovne škole kojeg prati pomnija analiza, a koji se bavi također temom Građanskog odgoja i obrazovanja na području društvenih zajednica je „Naš svijet 2“ od Školske knjige, unutar kojeg se nalaze nastavne teme: „Razredna pravila“, „U drugom smo razredu“, „Naša prava i dužnosti“, „Dijete i zdravlje“, „Zdravlje je najveće bogatstvo“, „Prehrana i zdravlje“, „Zdravstvene ustanove“, „Blagdani i praznici“. Nastavne teme praćene su slikovnim ilustracijama koje detaljno prikazuju važnost poštivanja razrednih pravila, zajedničkog rada i kvalitete života u razredu. Znanje koje se stječe učenjem navedenih tema omogućuje učeniku da opisuje svojim riječima dobrobit zajedničkih aktivnosti u razrednom odjelu, svojim riječima opisuje nenasilno ponašanje i daje primjer za nj, a davanjem primjera objašnjava važnost čuvanja vlastite, tuđe i zajedničke imovine, te da objašnjava osobnu odgovornost pojedinca prema razrednoj zajednici (Kisovar Ivanda i sur., 2015).

Drugi udžbenik pod nazivom „Pogled u svijet 2“ obuhvaća nastavne teme: „U drugom razredu“, „Učenička prava i dužnosti“, „U školi“, „Kultura stanovanja“, „Božić“, „Dijete“, „Zdravlje“, „Prehrana“, „Zaštita i čuvanje okoliša“. Uz navedeni udžbenik djeca se uključuju u zajedničke aktivnosti razrednog odjela i izvršavaju svoj dio zadatka. Uključuju se u pomaganje vršnjacima u svakodnevnim situacijama uz pomoć odraslih. Samoinicijativno pomažu učenicima kojima je pomoć potrebna. Sudjeluju u davanju prijedloga nenasilnoga ponašanja i povezuju ih s primjerima iz svakodnevnih situacija. Koriste se nenasilnom komunikacijom. Ukazuju na dobrobit čuvanja vlastite, tuđe i zajedničke imovine, te vrednuju utjecaj svojih odluka na razvoj razredne zajednice (Škrebilin i sur., 2018).

Treći udžbenik za druge razrede osnovne škole koji se bavi društvenim zajednicama naziva se „Dom i zavičaj“. Nastavne teme koje obuhvaća su: „Kultura života“, „Ponašanje u školi“, „Godina i kalendar“. Učenici uče kako se vodi rasprava, i kako se donose i uče pravila ponašanja u razredu i školi. Razgovaraju o značenju pravila ponašanja za međusobne odnose učenika u razredu, ali i u školi. Upoznaju se s kućnim redom škole. Učenici uče razvijati dobre komunikacijske i socijalne vještine potrebne za kvalitetan život i učenje te kako ih primjenjivati u zajednici razreda i škole, uče slaviti blagdane i sudjelovati u humanitarnim akcijama te uče dijeliti s drugima i brinuti se o potrebitim ljudima u mjestu (Jelić i Domišljanović, 2014).

Nakon nastavnih tema koje se bave društvenom zajednicom učenik navodi neke od najčešćih oblika društvene nejednakosti i isključenosti u školi i lokalnoj zajednici, razumije odnos između nejednakosti, isključenosti i nepravde, zna zašto je društveno isključivanje učenika, odnosno pojedinca ili grupe nespojivo s demokratskim ustrojem razreda, škole i lokalne zajednice; zna objasniti ulogu suradnje, solidarnosti i aktivnog građanskog zalaganja za pravdu u suzbijanju isključenosti učenika, odnosno pojedinca i grupa po različitim osnovama, zna da učenici s posebnim potrebama imaju ista prava kao i svaki drugi učenik, ali da oni ta prava mogu uživati samo uz razumijevanje i pomoć drugih učenika, te zna ulogu pravobranitelja u zaštiti prava osoba s invaliditetom. Nadalje učenik zna što je održivi razvoj i razumije važnost koju zdravi okoliš ima u osiguranju dobrobiti pojedinca i razvoju demokratske zajednice, razumije zašto je odgovorno ponašanje svih prema vlastitoj, tuđoj i zajedničkoj imovini, uključujući okoliš, školu i druge objekte u lokalnoj zajednici, važan dio osiguranja održivog razvoja i poznaje neke od najučinkovitijih postupaka kojima pridonosi osiguranju održivog razvoja u školi, obitelji i lokalnoj zajednici (NN/10, 2019).

U nastavku slijedi tablični prikaz nastavnih tema iz udžbenika Prirode i društva koje obuhvaćaju područje Građanskog odgoja i obrazovanja za prvi i drugi razred osnovne škole.

Tablica 1: Prikaz nastavnih tema u udžbenicima za prvi i drugi razred OŠ

Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj 1. ciklus (1. i 2. razred osnovne škole)	IZDAVAČ					
	Odgojno - obrazovna očekivanja učenika Ključni pojmovi	Školska knjiga		Profil		Alfa
Razred:	1. razred	2. razred	1. razred	2. razred	1. razred	2. razred
Udžbenici:	Naš svijet 1, Udžbenik prirode i društva u prvom razredu osnovne škole	Naš svijet 2, udžbenik prirode i društva u drugom razredu osnovne škole	Pogled u svijet 1, udžbenik prirode i društva u prvom razredu osnovne škole	Pogled u svijet 2, udžbenik prirode i društva u drugom razredu osnovne škole	Škola i dom, udžbenik iz prirode i društva za prvi razred osnovne škole	Dom i zavičaj, udžbenik iz prirode i društva za drugi razred osnovne škole
Dječja prava Ponaša se u skladu s dječjim pravima u svakodnevnom životu Aktivno	Nastavne teme: Ja sam učenik/ učenica, Dogovarano se o pravilima ponašanja, Život i	Nastavne teme: U drugom smo razredu; Naša prava i dužnosti; Obitelj i rodbina;	Nastavne teme: Dobro došli u školu, U prvom razredu, Moja škola, Život i rad	Nastavne teme: U drugom razredu, Učenička prava i dužnosti, U školi, Obitelj, Rodbina,	Nastavne teme: Moja škola: Osnovna škola, Život i rad u školi, Učenik i učenica, U	Nastavne teme: Kultura života: Ponašanje u školi, Obitelj, Rodbina

<p>zastupa dječja prava</p>	<p>rad u školi, Kućni red škole, Obitelj i dom, Članovi obitelji, Život u obitelji, Dom, Odgovorno ponašanje u domu, Osobna čistoća i zdravlje, Čuvamo svoje zdravlje, Slavimo blagdane (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić, Uskrs)</p> <p>Nastavne jedinice su praćene slikovnim ilustracijama koje učenci mogu povezati sa dječjim pravima.</p> <p>Nastavne jedinice su praćene slikovnim ilustracijama pomoću kojih učenci mogu iznositi stavove o dječjim pravima te poticati razvoj socijalnih vještina.</p>	<p>Dijete i zdravlje; Rođenje djeteta; Zdravlje je najveće bogatstvo; Prehrana i zdravlje; Zdravstvene ustanove; Blagdani i praznici (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić i Nova godina, Uskrs)</p> <p>Nastavne jedinice te nastavne cjeline praćene su slikovnim ilustracijama koje učenci mogu povezati sa dječjim pravima.</p>	<p>u školi, Blagdani, Dani kruha, Članovi obitelji, Život u obitelji, Dom, Odgovorno ponašanje u domu, Božić, Mjesto u kojem živim, Uskrs, Osobna čistoća, Zdravlje, Dan državnosti</p> <p>Nastavne jedinice i teme su popraćene sličicama koje označavaju zanimljivosti koje je dobro znati i zapamtiti, te sličice koje učenike potiču na razmišljanje, izražavanje vlastitog mišljenja i stajališta te mogu saznati ponešto o svijetu.</p>	<p>Kultura stanovanja, Dom i obitelj, Božić, Dijete, Zdravlje, Prehrana, Zdravstvene ustanove.</p>	<p>učionici.</p> <p>Dom i obitelj: Moj dom, Moja obitelj, Život u obitelji, Odgovorno ponašanje u domu.</p> <p>Naše tijelo i zdravlje: Osobna čistoća, Pravilna prehrana, Odjeća i obuća, Rad i odmor.</p> <p>Cjelina – Vrijeme: Dan, doba dana, Dani u tjednu.</p> <p>Cjelina – Blagdani: Dani kruha, Božić, Uskrs, Dan državnosti.</p>	<p>, Kultura stanovanja.</p> <p>Naše tijelo i zdravlje: Dijete, Prehrana i zdravlje, Zdravstvene ustanove.</p>
-----------------------------	---	--	---	--	--	--

<p>Demokratska zajednica</p> <p>Promiče pravila demokratske zajednice</p> <p>Sudjeluje u odlučivanju u demokratskoj zajednici</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Škola, Ja sam učenik, Dogovaramo se o pravilima ponašanja, Moja škola, Život i rad u školi, Kućni red škole, Naše mjesto, Moje mjesto, Učenik u prometu, Ponašanje u prometu, Čuvamo čistoću okoliša; Slavimo blagdane (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić, Uskrs)</p> <p>Nastavne jedinice su popraćene slikovnim ilustracijama i zadatcima pomoću kojih učenici razmišljaju o dobrobiti zajednice (razreda), o pravilima</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Kultura stanovanja; Naše mjesto (Upoznajmo svoje mjesto); Zdravstvene ustanove; Moj zavičaj; Vode u zavičaju; Kulturne ustanove u zavičaju; Zaštita i čuvanje okoliša; Učenik u prometu; Blagdani i praznici (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić i Nova godina, Uskrs)</p> <p>Nastavne jedinice te nastavne cjeline praćene su slikovnim ilustracijama koje ukazuju na važnost pravila u demokratskim zajednicama, te razvoj</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Dobro došli u školu, U prvom razredu, Moja škola, Život i rad u školi, Snaalazimo se u prostoru, Blagdani, Dani kruha, Put od kuće do škole, Ponašanje pješaka u prometu, Promet, Božić, Mjesto u kojem živim, Uskrs, Čistoća okoliša, Dan državnosti</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>U drugome razredu, Učenička prava i dužnosti, Blagdani i praznici, Dani kruha, Mjeseci i godina, Kalendar, Kultura stanovanja, Zaštita od požara, Božić, Zdravstvene ustanove, Zaštita i čuvanje okoliša, Prometni znakovi, Upoznajmo svoje mjesto, Kulturne ustanove, Uskrs, Moj zavičaj, Voda u domu, Vode u zavičaju, Zanimanja ljudi.</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Moja škola: Osnovna škola, Život i rad u školi, Učenik i učenica, U učionici.</p> <p>Snaalazimo se u prostoru i prometu: Promet – cesta i ulica, Ponašanje pješaka u prometu, Put od kuće do škole.</p> <p>Mjesto u kojem živim: Selo, Grad.</p> <p>Kultura: Živimo zajedno (kultura pozdravljanja), Čistoća okoliša.</p> <p>Blagdani: Dani kruha, Božić, Uskrs, Dan državnosti.</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Kultura života: Ponašanje u školi, Kultura stanovanja, Zaštita od požara, Zaštita i čuvanje okoliša.</p> <p>Upoznajmo svoje mjesto, Raznoliki zavičaji, Vode u zavičaju, Zanimanja ljudi, Kulturne ustanove.</p> <p>Prometni odgoj: Upoznajmo prometne znakove.</p> <p>Godina i kalendar.</p> <p>Cjelina – Prigodne teme: Dani kruha, Božić i Nova godina, Uskrs, Dan</p>
--	---	---	--	--	---	--

	kojih se trebaju pridržavati, te ljubav prema domovini.	domoljublja.				državnosti.
<p>Društvena zajednica</p> <p>Sudjeluje u zajedničkom radu u razredu</p> <p>Promiče solidarnost u razredu</p> <p>Promiče kvalitetu života u razredu</p> <p>Promiče razvoj razredne zajednice i demokratizaciju škole</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Škola, Ja sam učenik Dogovoramo se o pravilima ponašanja, Moja škola, Život i rad u školi, Kućni red škole, Snalazimo se u prostoru, Put od kuće do škole, Radujemo se školskim praznicima, Dan i doba dana, Jučer, danas, sutra</p> <p>Nastavne jedinice su popraćene slikovnim ilustracijama pomoću kojih učenici mogu razumjeti iskazati važnost</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Razredna pravila; U drugom smo razredu; Naša prava i dužnosti; Dijete i zdravlje, Zdravlje je najveće bogatstvo; Prehrana i zdravlje; Zdravstvene ustanove; Blagdani i praznici (Dan neovisnosti, Dani kruha, Božić i Nova godina, Uskrs)</p> <p>Nastavne jedinice praćene su slikovnim ilustracijama koje detaljno prikazuju važnost poštivanja razrednih pravila,</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Dobro došli u školu, U prvom razredu, Moja škola, Život i rad u školi, Snalazimo se u prostoru, Blagdani, Dani kruha, Put od kuće do škole, Ponašanje pješaka u prometu, Promet, Božić, Mjesto u kojem živim, Uskrs, Čistoća okoliša, Dan državnosti.</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>U drugom razredu, Učenička prava i dužnosti, U školi, Kultura stanovanja, Božić, Dijete, Zdravlje, Prehrana, Zaštita i čuvanje okoliša.</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Moja škola: Osnovna škola, Život i rad u školi, Učenik i učenica, U učionici.</p> <p>Snalazimo se u prostoru i prometu: Ponašanje pješaka u prometu, Put od kuće do škole.</p> <p>Naše tijelo i zdravlje: Rad i odmor.</p> <p>Vrijeme: Dan, doba dana, Dani u tjednu (prava i obaveze učenika tijekom dana</p> <p>Kultura:</p>	<p>Nastavne teme:</p> <p>Kultura života: Ponašanje u školi.</p> <p>Godina i kalendar.</p>

	privrženosti razrednoj zajednici.	zajedničkog rada i kvalitete života u razredu.			Živimo zajedno, Čistoća okoliša.	
--	-----------------------------------	--	--	--	----------------------------------	--

Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj 1. ciklus obuhvaća 1. i 2. razred osnovne škole. Na kraju prvog ciklusa učenici prvih i drugih razreda osnovne škole pokazuju razumijevanje i prihvaćaju koncept aktivnoga i odgovornoga demokratskog građanstva kad u raspravama zastupaju demokratske vrijednosti ili kad u odnosima s drugim učenicima ustrajavaju na dostojanstvu neke osobe, ravnopravnosti, pravdi i promicanju nenasilja, kad svoje stavove i izbore iznose otvoreno i potkrepljuju ih racionalnim iskazima i dokazima, kad kod sebe i drugih prepoznaju i uvažavaju različite sposobnosti i talente te međusobno potiču njihov daljnji razvoj, kad prepoznaju i razvijaju vrijednosti svoje kulture, kad su otvoreni i spremni na suradnju s predstavnicima drugih različitih kultura unutar razreda, škole i lokalne zajednice, kad razumiju prepreke s kojima se susreću njihovi vršnjaci s posebnim potrebama, kao i oni koji dolaze iz obitelji sa slabijim imovinskim stanjem, kad su solidarni s takvim učenicima i predani uklanjanju prepreka njihovu životu i učenju, kad pokazuju interes i osobno se angažiraju u rješavanju problema razredne, školske i lokalne zajednice polazeći od naučenih i usvojenih demokratskih načela i kad su posvećeni izgradnji razreda i škole kao demokratske zajednice. U prvom ciklusu kurikuluma za međupredmetnu temu Građanskog odgoja i obrazovanja postavljaju se temelji za cjeloživotno učenje aktivnog i odgovornog građanstva, zato je važno taj proces započeti osvještavanjem, imenovanjem i analizom ljudskih prava i odgovornosti učenika kao pripadnika razredne, školske i lokalne zajednice uređene na demokratskim načelima. Time se jača učenička svijest i neovisnost, ali i odgovornost za dobrobit drugih, te cjelokupne školske i lokalne zajednice. Pri tome važno je sve teme i aktivnosti povezati sa svakidašnjim iskustvom učenika unutar razreda, škole i lokalne zajednice te otvoriti prostor za rasprave o dobrim i lošim stranama i za mijenjanje okolnosti kojima se mijenjaju loša iskustva, s naglaskom na odnose među učenicima, između učenika i učitelja te između škole, obitelji i lokalne zajednice.

Ciljevi provođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u 1. i 2. razredu osnovne škole su potaknuti razvoj građanskih znanja, vještina i stavova kod učenika kao građanina razreda, škole i lokalne zajednice sukladno razvojno koncipiranom kurikulumu. Učvrstiti svijest učenika o sebi kao demokratskim građanima temeljem poznavanja svojih prava i odgovornosti u razredu, školi i lokalnoj zajednici u skladu s utvrđenim pravilima, propisima i zakonima koji jednako važe za sve građane. Osigurati razumijevanje vrijednosti i načela na kojima se uspostavlja i razvija razred, škola i lokalna zajednica, osposobiti učenike za vođenje, timski rad i suradnju prema demokratskim načelima. Razviti društvene komunikacijske vještine te vještine opažanja i suzbijanja ponašanja koja štete dobrobiti pojedinaca i zajednice, te razvijati samosvijest i samopouzdanje uz poštovanje drugih i drugačijih kao polazište aktivnog i odgovornog građanstva. Poticati razvoj etičkih stavova i ponašanja, osobito usvajanje vrijednosti neovisnosti, pravednosti, solidarnosti, mirotvorstva, nepotkupljivosti, poštovanja svojega i tuđeg rada te osobne angažiranosti za dobrobit drugih (NN/10, 2019). Građanska znanja, vještine i stavovi tokom 1. i 2. razreda razvijaju se na način da se učenici dovode u situacije u kojima opisuju, analiziraju, tumače, prosuđuju i rješavaju moralne i druge dvojbe oslanjajući se na demokratska načela te se osvjedočuju o ispravnosti i učinkovitosti svojih odluka kroz vlastito činj enje, kako bi postupno učvrstili osobni građanski identitet. Učitelj ugrađuje teme Građanskog odgoja i obrazovanja u svoj program rada i obrađuje ih u suradnji s odgovarajućim djelatnicima škole i lokalne zajednice. Pri tome je važno u nastavnim i izvannastavnim aktivnostima, uključujući školske projekte, koristiti aktivne metode učenja i poučavanja, koje potiču interes, istraživanje i društveni angažman učenika. Prikladne aktivnosti za razvijanje građanske kompetencije mogu biti izbori za predsjednika razreda, donošenje razrednih i školskih pravila ponašanja te određene sankcije za njihovo kršenje, aktivnosti poput primjerice: „Što smijem a što ne smijem činiti u školi“, rasprave o pojedinačnim i zajedničkim problemima u razredu i školi te načinima njihova rješavanja, volontiranje i humanitarni rad u školi i lokalnoj zajednici, kreativne radionice, istraživački projekti kojima se uči o kulturnoj raznolikosti škole i lokalne zajednice, odgovarajuća terenska nastava, posjete tijelima lokalne uprave i samouprave, razgovori s gradonačelnikom i sl. (NN/10, 2019).

8. Sat razrednika – radionice za 1. i 2. razred

Povezanost između Građanskog odgoja i obrazovanja sa satovima razrednika moguće je ostvariti uz pomoć sadržaja i aktivnosti kao što su demokratsko donošenje razrednih pravila i njihovo pridržavanje, priprema učenika za kandidaturu i sudjelovanje u radu Vijeća učenika, izbor predsjednika razreda i izbor predstavnika za Vijeće učenika, informiranje svih učenika u razredu o radu Vijeća učenika, razvoj komunikacijskih vještina učenika, upravljanje emocijama i upravljanja sukobom odnosno nenasilno rješavanje sukoba, upoznavanje učenika s propisima kojima se uređuju odnosi i obveze u školi, obilježavanje posebnih dana u školi ili lokalnoj zajednici, provedba istraživačkih projekata učenika i volontiranje u lokalnoj zajednici.¹¹ Pri izradi radionica za prvi i drugi razred osnovne škole koristio se priručnik za učitelje osnovnih škola koji sadrži vježbe za razrednu nastavu „Poučavati prava i slobode“ (Spajić-Vrkaš i sur., 2004).

8.1. Radionica za prvi razred

Naziv: Razred-demokratska zajednica

Cilj:

- izabrati predsjednika/predsjednicu razreda
- odrediti razredna zaduženja
- upoznati suučenike i predstaviti pozitivne osobine

Ishodi učenja¹²:

- imenovati i odabrati predstavnika razreda
- osmisliti razredna zaduženja
- argumentirati važnost predsjednika/predsjednice razreda
- ponašati se u skladu s razrednim pravilima
- osvijestiti važnost međusobnog razumijevanja i solidarnosti

¹¹ Posjećeno 17.06.2019. na mrežnoj stranici: https://www.azoo.hr/images/goo/Program_medjupredmetni-interdisciplinarni_sadrzaji.pdf

¹² Ishodi učenja prema Bloomovoj taksonomiji, dostupno na: https://web.math.pmf.unizg.hr/nastava/metodika/materijali/mnm3-Bloomova_taksonomija-ishodi.pdf

- izraziti međusobno poštovanje i toleranciju
- povezati dobrobit pojedinca i društvene zajednice (razreda)
- sudjelovati aktivno u odlukama i izboru
- prepoznati važnost i odgovornost odluka

Ključni pojmovi: razred, razredna zaduženja, izbor predsjednika/predsjednice, glasovanje

Korelacija:

Hrvatski jezik; Jezično izražavanje; Slušanje i govorenje, Postavljanje pitanja i davanje odgovora (razgovor), Pripovijedanje ¹³

Priroda i društvo; Život i rad u školi ¹⁴

Likovna kultura; Oblikovanje na plohi – slikanje; BOJA - Imena boja, osnovne i izvedene boje ¹⁵

Materijali: radni listić (Prilog 1.), imena učenika na papiru za glasovanje, olovka, računalo, projektor, kartice s bojama

Tijek aktivnosti radionice:

1. Tijek aktivnosti započinje uvođenjem učenika u temu radionice „Izbor predsjednika/predsjednice razreda“. Učenicima objašnjavamo kako je vrlo važno za razrednu zajednicu imati predstavnika razreda koji treba biti uzor drugim učenicima. Predsjednik/predsjednica razreda mora poštovati razredna pravila, treba paziti na red, rad i na disciplinu odnosno ponašanje svih učenika u razredu. Svi učenici prvoga razreda su kandidati za izbor, predstaviti će se ostatku razreda kako bi ostali učenici mogli samostalno odlučiti i izabrati predstavnika razreda odnosno predsjednika/predsjednicu razreda. Učenici prvoga razreda će se na taj način

¹³ Posjećeno 19.06.2019. na stranicama MZO:

https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

¹⁴ Posjećeno 19.06.2019. na stranicama MZO:

https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

¹⁵ Posjećeno 20.06.2019. na stranicama MZO:

https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

međusobno upoznati i aktivno slušati jedni druge kako bi mogli odabrati predstavnika razreda koji će različitim aktivnostima doprinosti zajednici kojoj pripada.

2. Učiteljica će učenicima podijeliti radne listiće (Prilog 1.) na kojima se nalaze pitanja koje učenici moraju ispuniti o sebi. Učenicima se pitanja trebaju pročitati i objasniti kako bi shvatili što trebaju napisati. Učenici će radne listiće ispuniti te predati učiteljici. Slijedi igra „Pogodi tko sam“. Učiteljica najavljuje igru te objašnjava pravila igre, učiteljica će čitati odgovore učenika, ostali učenici trebaju pažljivo slušati, te njihov zadatak je da prepoznaju o kojem je učeniku riječ i izgovore ime učenika. Učenici će kroz zanimljivu igru naučiti nešto novo o drugim učenicima iz razreda te se bolje upoznati.

3. U nastavku aktivnosti učiteljica će učenike podijeliti u parove, učenicima će zatim zadati zadatak. Svaki učenik drugom učeniku mora ispričati u par rečenica što bi on napravio u razredu kada bi postao predsjednik razreda, na koji način bi pomagao drugim učenicima i pazio na red u učionici. Svaki će učenik ispričati ukratko drugom učeniku sve o sebi, a zatim će zamijeniti uloge. Zadatak svakog učenika je predstaviti se drugom učeniku, a drugi učenik ga mora aktivno slušati kako bi poslije mogao ispričati sve što mu je njegov par rekao. Kada su učenici u paru izvršili zadatak, svaki će par izaći pred razred i govoriti o svom prijatelju iz klupe, odnosno svom paru i na taj način će se učenici predstaviti drugim učenicima. Zadatak će potaknuti učenike na aktivno slušanje, međusobnu suradnju i pomaganje, isticanje najboljih osobina kod drugih učenika, međusobnu socijalizaciju, komunikaciju i potaknut će učenikovo samopouzdanje.

4. Nakon predstavljanja svih parova, učiteljica će učenicima podijeliti na papiru imena svih učenika, te će učenici na taj način zaokruživanjem izabrati predsjednika/predsjednicu razreda. Učenik/učenica sa najvećim brojem glasova će biti izabran za predstavnika razreda, učiteljica će na računalu bilježiti glasove te ih na kraju prikazati.

5. Učiteljica će zatim predstaviti određena razreda zaduženja za koja će predsjednik/predsjednica razreda biti odgovoran da se provode prema planu i

dogovoru. Učenicima će objasniti kako je važno da u razredu postoje razredna zaduženja kojih se moraju pridržavati svi učenici, svi članovi moraju paziti na red i čistoću razreda. Učiteljica će predstaviti koja će to biti razredna zaduženja. Učenici će biti podijeljeni u četiri skupine po bojama (crvena, žuta, plava i zelena), svaka će skupina dobiti ime po boji, a učenici kada izvuku kartice s određenom bojom će na taj način saznati u kojoj se skupini nalazi i koje je njegovo zaduženje u razrednoj zajednici.

Skupine i zaduženja:

Crvena skupina – učenici se brinu o čistoći razreda i recikliranju papira

Žuta skupina – pospremiti stolove i stolice nakon sata

Plava skupina – brine o disciplini u razredu (kulturno i pristojno ponašanje)

Zelena skupina – zalijevanje cvijeća u razredu, uredna ploča i razredni plakati

Prilog 1. Radni listić koji učenici ispunjavaju

Moje ime je _____ .

Imam _____ godina.

Boja moje kose je _____ .

Boja mojih očiju je _____.

Najbolji prijatelj/prijateljica mi je _____.

Moj kućni ljubimac se zove _____ .

Najdraži predmet u školi mi je _____ .

Najviše volim _____ .

Sport ili hobi kojim se bavim je _____.

8.2. Radionica za drugi razred

Naziv: Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti

Cilj:

- odrediti dječja prava i dječje obaveze
- nacrtati dječja prava i dječje obaveze
- izraditi plakat o dječjim pravima i obvezama

Ishodi učenja¹⁶:

- definirati dječja prava i dječje obaveze
- imenovati dječja prava i dječje obaveze
- ukazati na kršenje dječjih prava u svakodnevnom životu
- iskazati brigu o kršenju dječjih prava
- upoznati Konvenciju o pravima djeteta
- dizajnirati razredni plakat
- osmisliti igrokaz na temelju izabranog dječjeg prava
- prepoznavati situacije u kojima se krše dječja prava
- izvršavati s odgovornošću vlastite obaveze

Ključni pojmovi: prava djeteta, obaveze djeteta, Konvencija o pravima djeteta, Međunarodni dan djeteta

Korelacija:

Hrvatski jezik: Izvješćivanje o obavljenome zadatku; Opisivanje; Igrokaz ¹⁷

Priroda i društvo: Ponašanje u školi; Dijete; Prehrana i zdravlje; Zdravstvene ustanove (Jelić i Domišljanović, 2017.)

Likovna kultura: Primijenjeno oblikovanje – dizajn: izrada plakata; Oblikovanje na plohi – crtanje dječjih prava i dječjih obaveza¹⁸

¹⁶ Ishodi učenja prema Bloomovoj taksonomiji, dostupno na:

https://web.math.pmf.unizg.hr/nastava/metodika/materijali/mnm3-Bloomova_taksonomija-ishodi.pdf

¹⁷ Posjećeno 20.06.2019. na stranicama MZO:

https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

¹⁸ Posjećeno 20.06.2019. na stranicama MZO:

https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

Materijali: puzzle, škare, papir u boji, ljepilo, drvene bojice, flomasteri, olovka, računalo, projektor, Konvencija o pravima djeteta

Tijek aktivnosti radionice:

1. Aktivnost započinje razgovorom, učiteljica potiče učenike na interakciju i razgovor o dječjim pravima i obavezama: „Možete li mi reći što su to dječja prava?“, „Možete li mi reći što su to dječje obaveze?“, „Koje obaveze u svome domu ispunjavate, koje u školi?“. Učiteljica potiče učenike na razgovor, učenici iskazuju svoje mišljenje, stavove, govore primjere iz svakodnevnog života. Učiteljica predstavlja temu radionice „Moja prava i obaveze“. Učenicima objašnjavamo kako je svako dijete na svijetu posebno, jedinstveno i važno te da sva djeca trebaju imati jednaka prava, ali i uz prava svako dijete treba imati određene obaveze koje mora odgovorno ispunjavati u školi, u vlastitom domu te drugim okruženjima u kojima se nalazi svakodnevno.

2. Učiteljica učenicima predstavlja i prikazuje dokument *Konvenciju o pravima djeteta*, te učenicima objašnjava kako se i Republika Hrvatska priključila drugim naprednim zemljama koje se zalažu za osiguranje, zaštitu ljudskih prava i temeljnih ljudskih sloboda, pa tako i dječjih prava. Međunarodni dan djeteta obilježava se 20. studenog jer je na taj dan 1959. godine Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila *Deklaraciju o pravima djeteta*, te trideset godina nakon, 20. studenog 1989. usvojena je i *Konvencija o pravima djeteta*. U *Konvenciji o pravima djeteta* možemo pronaći 54 članka koja detaljno opisuju dokument.¹⁹

3. Učenike ćemo po bojama razvrstati u četiri skupine, kako prema člancima Konvencije dječja prava možemo razvrstati u četiri skupine, tako će svaka skupina dobiti naslov određenog prava djeteta. Učenici će izvlačiti papiriće s bojama (žuta, crvena, plava i zelena) kako bi mogli podijeliti učenike u grupe i po radnim mjestima. Na četiri radne jedinice učenici će se raspodijeliti i raditi u grupama. Svaka radna

¹⁹ Posjećeno 18.06.2019. na stranici: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

jedinica će biti opskrbljena potrebnim materijalima za rad. Zadatak svake skupine će biti složiti puzzle odnosno slagalice, koje kada se spoje prikazuju oblik djeteta²⁰.

Kraj puzzli odnosno slagalica, nalaziti će se papir (Prilog 1.) na kojem se nalazi ime skupine, te navedena dječja prava koja pripadaju navedenoj kategoriji. Svaki učenik će na jednu puzzlu (slagalicu) prepisati jedno pravo te ga nacrtati, kako bi konačno dobili plakat koji je složen od puzzli u obliku djeteta, a u svakom djetetu će se nalaziti prava koja svako dijete zaslužuje. Svaka skupina će se dogovoriti i izložiti prava djeteta koja su dobili i koja su crtali, učenici u grupama mogu osmisliti i igrokaz u kojem će se spominjati odabrano pravo djeteta.

4. Prema Konvenciji o pravima djeteta²¹, prvu skupinu ćemo imenovati „Pravo na preživljavanje“, prava su koja uključuju članke Konvencije koja osiguravaju djetetove temeljne potrebe za život kao što su pravo na život, pravo djeteta na odgovarajući životni standard, pravo djeteta na prehranu i smještaj, pravo djeteta na zdravstvenu pomoć. Drugu skupinu ćemo imenovati „Razvojna prava djeteta“ koja uključuju dječja prava na obrazovanje, igru, pravo na djetetovo slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti, pravo na slobodu izražavanja i misli. Treću skupinu ćemo nazvati „Zaštitna prava djeteta“ koja štite djecu od zlorabe, zapostavljanja i izrabljivanja djeteta, zabranjuju dječji rad, štite djecu od droga, alkohola, duhana, štite djecu izbjeglice, djecu u oružanim sukobima i djecu u zatvorima. Četvrtu skupinu ćemo nazvati „Prava sudjelovanja djece“ koja se brinu i omogućuju djeci aktivno sudjelovanje i pripremu za aktivnog građanina u njihovom okruženju (svjetskom, regionalnom, nacionalnom), što obuhvaća pravo na slobodu govora, izražavanja misli i pravo djeteta na udruživanje.²² Učenicima objašnjavamo navedena prava djeteta i što ona sve obuhvaćaju i omogućuju djeci.

5. Završna aktivnost u radionici je postavljanje gotovih učeničkih radova svih skupina na plakat u učionici. Svaka skupina će predstaviti izrađene radove, skupine glume

²⁰ Preuzeto 20.06.2019. na stranici: <https://www.teacherspayteachers.com/Product/FREE-Disability-Awareness-Bulletin-Board-Display-3735475?fbclid=IwAR1kzRszN2hCNjHe2US50GMfyQtc6iFvNIAGg54E3TF8GmrTxI3f-Wv15oU>

²¹ Posjećeno 17.06.2019. na stranici: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

²² Posjećeno 21.06.2019. na stranici: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf

osmišljene dramske igrokaze sa situacijom u kojoj se spominju ili krše prava djeteta. Na kraju aktivnosti, ponavljamo što su to prava djeteta, navodimo koje su i obaveze svakog djeteta (pohađati redovito školu, nastavu, izvršavati obaveze, učiti, pisati zadaće, poštivati starije, kulturno se ponašati, čuvati okoliš).

Prilog 1. Zadaci za skupine

Žuta skupina: PRAVA PREŽIVLJAVANJA

- Dijete ima pravo na život s roditeljima.
- Dijete ima pravo na prehranu.
- Dijete ima pravo na smještaj.
- Dijete ima pravo na zdravstvenu zaštitu i pomoć.

Crvena skupina: RAZVOJNA PRAVA

- Dijete ima pravo na obrazovanje (školovanje).
- Dijete ima pravo na igru, odmor i slobodno vrijeme.
- Dijete ima pravo na kulturne aktivnosti.
- Dijete ima pravo na informiranje.

Plava skupina: ZAŠTITNA PRAVA

- Dijete ima pravo na zaštitu od nasilja.
- Dijete ima pravo na zaštitu od alkohola, duhana.
- Pravo na zaštitu djece izbjeglica.
- Pravo na zaštitu djece u oružanim sukobima.
- Pravo na posebnu zaštitu djece s posebnim potrebama.

Zelena skupina: PRAVA SUDJELOVANJA I DJEČJE OBAVEZE

- Dijete ima pravo na slobodno udruživanje.
- Dijete ima pravo na slobodu izražavanja svog mišljenja.
- Navedite i nacrtajte i nekoliko dječjih obaveza

9. Zaključak

Uvođenjem Nacionalnog okvirnog kurikulumu (MZOS, 2006) u hrvatski se odgojno-obrazovni sustav nastojalo unijeti niz promjena, ali se pri tome ipak poštivala tradiciju. Jedna od promjena koje donosi Nacionalni kurikulum je i uvođenje građanskoga odgoja i obrazovanja. Građanski odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo uveden je u državni odgojno odgojno-obrazovni sustav 1999. godine²³. Danas Građanski odgoj i obrazovanje međupredmetna je tema čija je svrha osposobiti i osnažiti učenike za aktivno i učinkovito obavljanje njihovih građanskih uloga, a to podrazumijeva odgovorne članove razredne, školske, lokalne, nacionalne, europske i globalne zajednice (Kovačić i Horvat, 2016). Godine 2019. Ministarstvo znanosti i obrazovanja donosi odluku o donošenju kurikulumu za međupredmetnu temu građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj (NN 10/2019). Građanski odgoj i obrazovanje omogućuje učenicima snalaženje u društvu u kojem žive, uči ih kako se pouzdati u vlastite snage i pronalaženje vlastitih odgovora i rješenja za aktualne društvene probleme i izazove. Stjecanjem navedenih kompetencija, koja uključuje građansko znanje, vještine i stavove, učenici se osposobljavaju za uspješno sudjelovanje u životu demokratske zajednice. Građanski odgoj i obrazovanje međupredmetna je tema koja obvezuje sve sudionike izrade i provedbe kurikulumu, te je na taj način omogućeno da se sadržaji toga područja integriraju i u sva ostala odgojno-obrazovna područja, nastavne predmete i školske kurikulume što nudi brojne mogućnosti njegove provedbe. S odgojem i obrazovanjem učenika i demokratskih građana treba početi u što ranijoj dobi. Nacionalni okvirni kurikulum Građanskim odgojem i obrazovanjem osigurava učenicima, budućim aktivnim građanima, stjecanje odgovarajućih znanja, vještina i društveno osjetljivih stavova koji će ih pripremiti za život u demokratskom društvu. Provedba Građanskog odgoja i obrazovanja u obrazovnoj praksi ovisi o učiteljima kao sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Upravo o njima ovisi na koji će se način Građanski odgoj i obrazovanje provoditi u školama, kako će učenici stjecati znanja i vještine te na koji će se način prema tom programu odnositi drugi sudionici u procesu. Kompetentan učitelj mora planirati, programirati, provoditi i poticati provođenje tema iz građanstva,

²³ Posjećeno 17.06.2019. na mrežnoj stranici:

https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf

biti posrednik i voditelj važnih rasprava i razmjena stručnih mišljenja u nastavnom procesu, a da bi to mogao provesti bitno je da se uključi u razna stručna osposobljavanja i programe cjeloživotnog učenja jer upravo je kompetentan učitelj jamstvo kvalitetnog i uspješnog provođenja Građanskog odgoja i obrazovanja (Kovačić i Horvat, 2016).

Analizom udžbenika iz Prirode i društva za prve i druge razrede osnovnih škola ostvaruje se jasnija predodžba o odgojno-obrazovnim očekivanjima učenika i ključnim pojmovima za međupredmetnu temu Građanskog odgoja. U ovom radu analizirana su tri udžbenika iz Prirode i društva za prvi razred osnovne škole i tri udžbenika iz istog predmeta za drugi razred osnovne škole. Isto tako navedena su dva primjera radionica za prvi i drugi razred osnovne škole u kojima se građanski odgoj i obrazovanje povezao sa satom razrednika kroz teme „Razred-demokratska zajednica“ i „Prava, slobode, dužnosti i odgovornosti“. Ciljevi provođenja Građanskog odgoja i obrazovanja u 1. i 2. razredu osnovne škole su potaknuti razvoj građanskih znanja, vještina i stavova kod učenika kao građanina razreda, škole i lokalne zajednice sukladno razvojno koncipiranom kurikulumu (NN 10/2019).

Literatura

1. Agencija za odgoj i obrazovanje. (2012). Preporuke za uvođenje Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a 2015./2016. godine. Zagreb.
2. Diković, M. (2011). Osposobljavanje nastavnika za provođenje odgoja i obrazovanja za građanstvo. *Život i škola*, 26/2; 11-24.
3. Diković, M. (2016). *Metode poučavanja i učenja u kurikulumskome pristupu građanskom odgoju i obrazovanju*. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65/4; 539-557.
4. Dürr, K., Spajić-Vrkaš, V., Ferreira Martins, I. (2002). *Učenje za demokratsko građanstvo u Europi*. Zagreb: Centar za istraživanje, izobrazbu i dokumentaciju u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
5. Jelić, T. i Domišljanović, D. (2014). *Dom i zavičaj*. Udžbenik iz predmeta Priroda i društvo, Alfa.
6. Jelić, T. i Domišljanović, D. (2017). *Škola i dom*. Udžbenik iz predmeta Priroda i društvo, Alfa.
7. Justin, J., i Sardoč, M. (2003). *Državljska vzgoja pri pouku zgodovine, geografije in slovenščine*, i2 d.o.o., Ljubljana.
8. Kisovar Ivanda, T., Letina, A., i De Zan, I. (2015). *Naš svijet 2*. Udžbenik iz predmeta Priroda i društvo, Školska knjiga.
9. Klemenčić, E. (2007). *Građanski odgoj u europskim državama: aspekt edukacije za demokraciju*. *Anali hrvatskog politološkog društva*. Denona: Zagreb; str.:283-299.
10. Kovačić, M., i Horvat, M. (2016). *Od podanika do građana: razvoj građanskih kompetencija mladih*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, GONG: Zagreb.
11. Kovačić-Rukavina, K. (2013). Građanski odgoj i obrazovanje u školi- potreba ili uvjet? *Riječki teološki časopis*, 4/1; 101-136.
12. Letina, A., Kisovar Ivanda, T., i De Zan, I. (2015). *Naš svijet 1*. Udžbenik iz predmeta Priroda i društvo, Školska knjiga.

13. Matijević, M. (2010). Između didaktike nastave usmjerene na učenika i kurikulumske teorije. U: *Zbornik radova Četvrtog kongresa matematike* (str. 391-408). Zagreb: Hrvatsko matematičko društvo i Školska knjiga.
14. Mićanović, M. (2007). *Projekt građanin – Priručnik za nastavnike*, 1. razina. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
15. Nacionalni program za mlade. Posjećeno 19.04.2019. na mrežnoj stranici Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku: <http://www.mspm.hr/istaknute-teme/mladi-1683/nacionalni-program-za-mlade/1848> .
16. Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj .Narodne novine, broj 10. Posjećeno na mrežnoj stranici 19.04.2019.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html .
17. Pavleković, M. (2013). *Uloga pedagoga u ostvarivanju participativnih prava učenika u osnovnoj školi*. Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
18. Pažur, M. (2017). *Pregled razvoja građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 1999. godine do danas*. Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 66/4; 605-618.
19. Spajić-Vrkaš, V. (2014). *Znam, razmišljam, sudjelujem: projekt. Novo doba ljudskih prava i demokracije u školama: eksperimentalna provedba kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja: istraživački izvještaj*. Zagreb: Mreža mladih Hrvatske.
20. Spajić-Vrkaš, V. (2015). *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja i Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
21. Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M., Bašić, S. (2001). *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*. Zagreb: Hrvatska komisija za UNESCO i Projekt „Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole“.
22. Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., i Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode. Priručnik za učitelje osnovne škole*. Zagreb: Filozofski fakultet.

23. Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode: Priručnik za učitelje osnovne škole s vježbama za razrednu nastavu*. Zagreb: Istraživačko-obrazovni Centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
24. Škreblin, S., Basta, S. i Svoboda Arnautov N. (2018). *Pogled u svijet 2*. Udžbenik iz predmeta Priroda i društvo, Profil.
25. Škreblin, S., Basta, S., Svoboda Arnautov, N., Leko, A., i Burazin, P. (2018). *Pogled u svijet 1*. Udžbenik iz predmeta Priroda i društvo, Profil.
26. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Narodne novine, broj:
87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18. Posjećeno na mrežnoj stranici 20.04.2019. :
<https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%20%C5%A1koli>

Popis slika:

1. Slika 1. Primjeri dimenzija građanskog odgoja i obrazovanja
2. Slika 2. Shematski prikaz međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje

Popis tablica:

1. Tablica 1: Prikaz nastavnih tema u udžbenicima za prvi i drugi razred OŠ

Sažetak

Današnje društvo neprekidno traži odgovore na nova pitanja i potrebe s kojima se svakodnevno susreće. Građanski odgoj i obrazovanje predstavlja međupredmetnu temu čija je svrha osnažiti i osposobiti učenike za učinkovito i aktivno obavljanje njihovih građanskih uloga, omogućava učenicima snalaženje u društvu u kojem žive, povećava pouzdanje u njihove vlastite snage i kompetencije za pronalaženje odgovora i mogućih rješenja za aktualne društvene izazove. Nacionalni okvirni kurikulum preko Građanskoga odgoja i obrazovanja osigurava učenicima, budućim aktivnim građanima, stjecanje odgovarajućih znanja, vještina i društveno osjetljivih stavova koji će ih pripremiti za život u demokratskom društvu. Provedba Građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovnoj praksi ovisi o učiteljima kao sudionicima odgojno-obrazovnog procesa (NN 10/2019). Upravo o njima ovisi na koji će se način Građanski odgoj i obrazovanje provoditi u školama, kako će učenici stjecati znanja i vještine te na koji će se način prema tom programu odnositi drugi sudionici u odgojno-obrazovnom procesu. Provedbom analize udžbenika iz Prirode i društva za prve i druge razrede osnovnih škola i prikazom radionica za prvi i drugi razred, ostvarila se jasnija predodžba o odgojno-obrazovnim očekivanjima učenika i ključnim pojmovima za međupredmetnu temu Građanskog odgoja.

Ključne riječi: građanski odgoj i obrazovanje, obrazovanje, kurikulum, učitelj

Abstract

Today's society is constantly looking for answers to the new issues and needs that are encountered on a daily basis. Citizenship education is an interdisciplinary topic whose purpose is to empower and educate students for the effective and active performance of their civic roles, to enable students to find a way to live in their society, to increase their confidence in their own strengths and competences for finding answers and possible solutions to current social challenges. The National Framework Curriculum through Civic Education provides students, future active citizens, acquiring the appropriate knowledge, skills and socially sensitive attitudes that will prepare them for a life in a democratic society. Implementation of civic education in educational practice depends on teachers as participants in the

educational process (NN 10/2019). It is up to them to depend on the way in which civic education is implemented in schools, how students will acquire knowledge and skills, and how other participants in the educational process will be referred to the program. Through the analysis of textbooks from nature and society for the first and second grades of elementary schools and the presentation of workshops for the first and second classes, a clearer picture of pupil's educational expectations and key concepts for the interpersonal theme of Civic Education was achieved.

Key words: citizenship education, education, curriculum, teacher